

Parkplan Östermalm

Del 1

Strategier för utveckling av parker och
gröna gaturum
Juni 2018

Stockholms
stad

Beställare

Östermalms stadsdelsförvaltning, Stockholms stad

Projektgrupp

Fredrik Ekroth, Östermalms stadsdelsförvaltning, projektledare

Britt Mattsson, Östermalms stadsdelsförvaltning

Magnus Björkman, Östermalms stadsdelsförvaltning

Referenspersoner

Jean-Louis Dessalles, trafikkontoret

Gösta Olsson, exploateringskontoret

Emma Wirén, exploateringskontoret

Susanna Stenfelt, stadsbyggnadskontoret

Magnus Andersson, Kungliga Djurgårdens Förvaltning

Gunnar Björkman, Kungliga Djurgårdens Förvaltning

Konsulter

Andersson Jönsson Landskapsarkitekter AB:

Viktoria Arvidsson, Landskapsarkitekt

Anders Isacsson, Landskapsarkitekt

Oskar Mellegård, Landskapsarkitekt

Johanna Rydberg, Landskapsarkitekt

Fotografier, kartor och illustrationer

Andersson Jönsson Landskapsarkitekter AB, där ej annat anges.

Omslagsbild: Klas Fahlén

Historiska kartor och bilder på sid. 22-25 enligt förteckning på sid. 57.

Tryck

ÅTTA.45 Tryckeri AB

Antagen i Östermalms stadsdelsnämnd 14 juni 2018.

Parken i den växande staden

Stockholm är en av Europas mest attraktiva huvudstäder, och hela stockholmsregionen växer kraftigt. Bara inom Stockholms stad har befolkningen de senaste åren ökat med 10 000 personer varje år. Fram till cirka år 2020 beräknas staden växa till en miljonstad.

Parkens roll i den växande staden har hamnat mer i fokus och nyttjandet av stadens offentliga rum har ökat påtagligt. Mycket pekar på att parkernas och naturens betydelse som mötesplatser och som platser för rekreation och återhämtning kommer att fortsätta öka i takt med att staden växer och att fler människor bor allt tätare. Med en klimatutveckling som ger högre temperaturer och ett förändrat nederbördsmonster får stadens närnatur, dess parker och gatornas grönska en allt viktigare roll för att vi överhuvudtaget ska kunna leva och må bra i staden. Stadens parker, natur och vatten fungerar som en livsviktig grön och blå infrastruktur som bland annat renar vatten, dämpar buller och reglerar temperaturen.

För Östermalm innebär det här att parker och offentliga rum behöver bli mer flexibla och fungera på många olika sätt, under olika tider på dygnet och året. Samnyttjande av ytor kommer att bli ännu viktigare, och behovet av drift och skötsel kommer att öka då vi blir fler som använder de offentliga rummen. Det innebär också att grönskan i stadsdelens parker och gaturum behöver värnas, kopplas ihop bättre och utvecklas vidare för att fortsatt kunna leverera livsnödvändiga ekosystemtjänster och bidra till en attraktiv och hållbar stad.

Humlegården – en av Stockholms äldsta och mest populära parker.

Bakgrund

Efter ett beslut i kommunfullmäktige 2006 arbetar Stockholms stad med att ta fram lokala parkplaner för stadens samtliga stadsdelsområden. Parkplanerna utgör vägledande dokument som beskriver hur bostadsnära natur, parker och gröna gaturum inom stadsdelsområdena ska vårdas och utvecklas för framtiden.

Parkplan Östermalm är uppdelad i två delar. Del ett beskriver övergripande strategier för parkutvecklingen inom stadsdelsområdet. Här redovisas hur de ekologiska sambanden ser ut och var de rekreativa och kulturhistoriska värdena finns. I del två beskrivs och analyseras stadsdelsområdets samtliga parker avseende historik, innehåll, karaktär och värden. Även strategier för utveckling av respektive park presenteras.

Parkplan Östermalm omfattar parker och gröna gaturum som ägs och förvaltas av Stockholms stad. Parkplanen ses över i sin helhet med ett intervall på mellan 5–10 år.

Planeringsunderlag

Följande strategi- och styrdokument har utgjort viktiga underlag för framtagandet av Parkplan Östermalm. Vid förändringar och fortsatt arbete med Östermalms parker bör likvärdigt planeringsunderlag beaktas.

Översiktsplan för Stockholm

Stockholms översiktsplan utgör ett viktigt styrdokument. I översiktsplanen pekas stadsutvecklingsstrategier ut för en hållbar tillväxt i strävan att nå

stadens långsiktiga mål. Stockholms nya översiktsplan antogs av Kommunfullmäktige i februari 2018.

Grönare Stockholm

Strategidokumentet Grönare Stockholm beskriver riktlinjer för planering, genomförande och förvaltning av stadens parker och naturområden. Dokumentet tydliggör hur stadens nämnder, bolagsstyrelser och tjänstemän ska arbeta långsiktigt med parker och naturområden. Grönare Stockholm har många beröringspunkter med systerdokumentet Arkitektur Stockholm, som är stadens strategi för gestaltning av byggnader och offentliga rum.

Stockholms miljöprogram

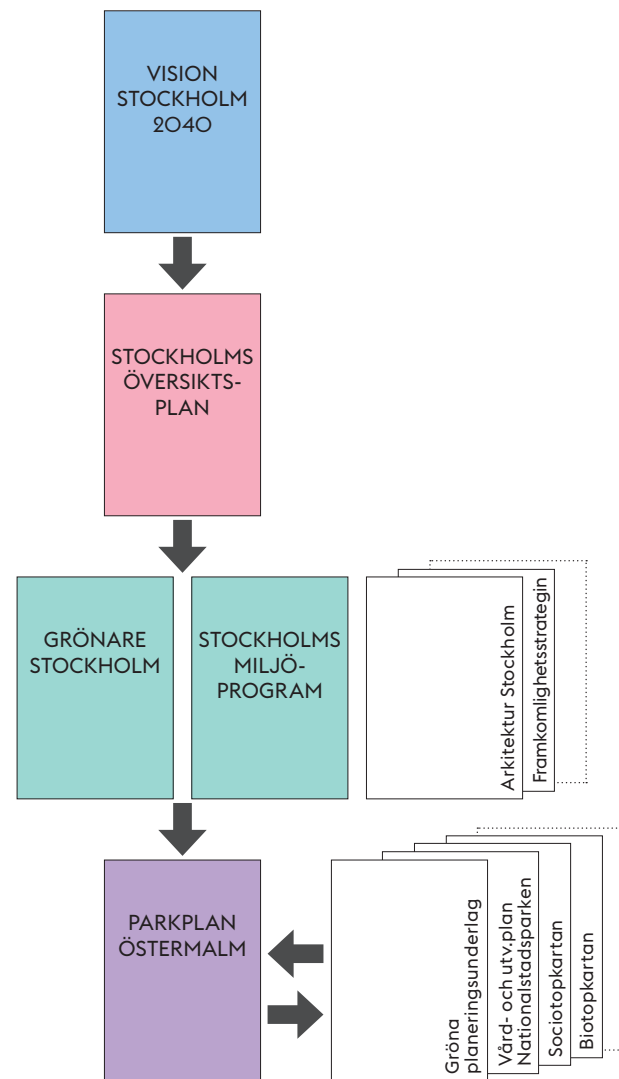
Stockholms stads miljöprogram visar stadens ambitioner inom miljöområdet avseende mark- och vattenanvändning. Stockholms stads miljöprogram 2016–2019 innehåller sex miljömål och 30 delmål som staden ska uppfylla.

Sociotopkartan

Sociotopkartan och Sociotophandboken från 2003 beskriver och analyserar upplevelsevärden inom gröna friytor i Stockholms stad. En uppdatering av Sociotopkartan genomfördes 2014.

Vård och utvecklingsplan för Kungliga nationalstadsparken

Länsstyrelsen i Stockholm har tagit fram en vård- och utvecklingsplan för att ge en samlad bild av de intentioner, mål och riktlinjer som finns för Kungliga nationalstadsparken. Dokumentet ska kunna fungera som stöd för skötsel, förvaltning och utveckling.

Stadens styrdokument och planeringsunderlag avseende park- och naturmark

Innehåll

Översiktskarta	6
Mål och strategier	7

1. Östermalms gröna karaktär 8

Stadsbild och identitet	8
Parkkaraktärer	11
Kungliga nationalstadsparken	13
Parkhistoria	16
Tidslinje över Östermalms parkhistoria	22
Kulturhistoriska värden	26
Mål och strategier	29

2. Östermalms gröna vardagsrum 30

Östermalms invånare	30
Parker för alla	32
Park- och naturtillgång	34
Östermalm växer	38
Mål och strategier	42

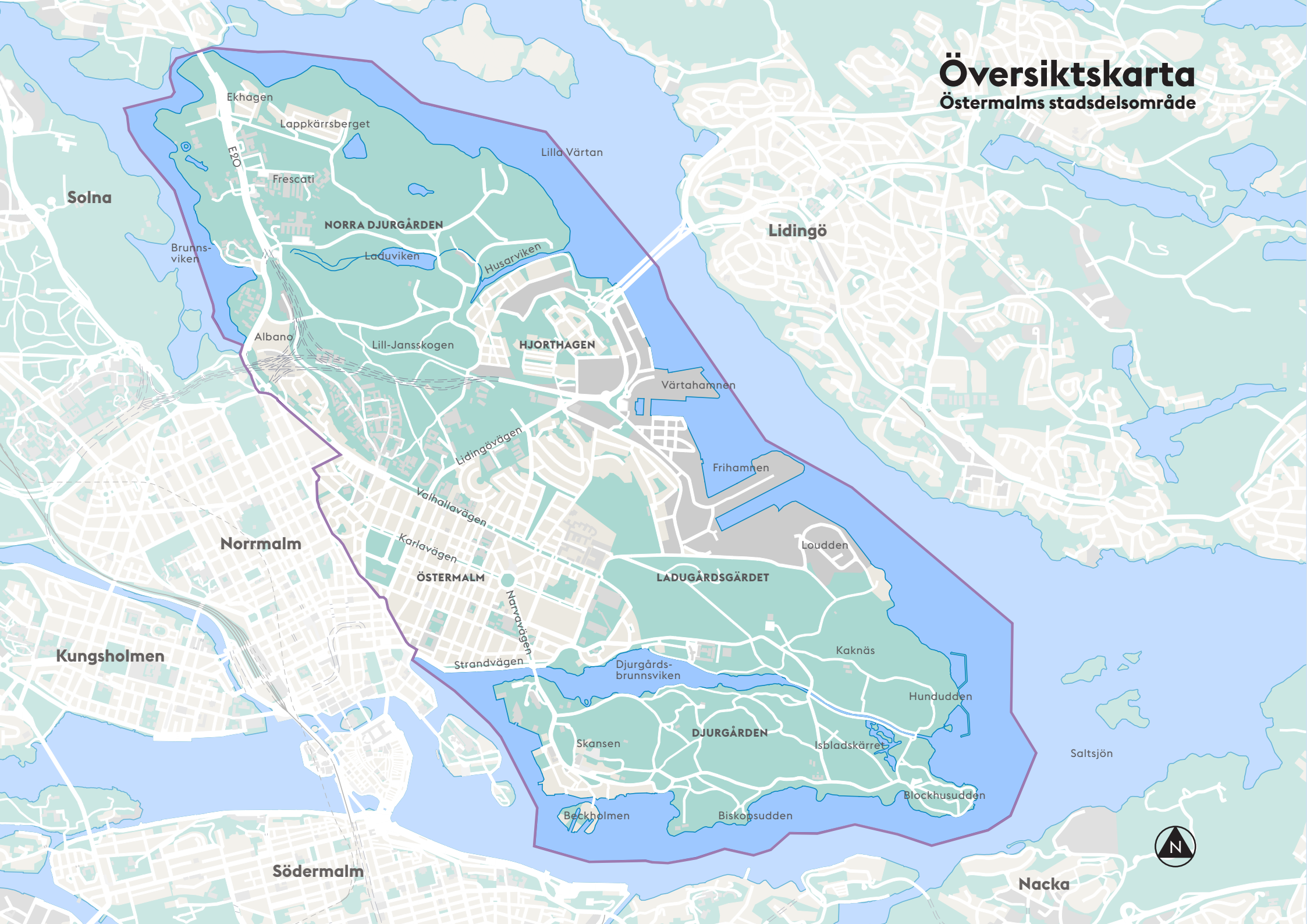
3. Östermalms gröna infrastruktur 44

Ekologiska samband	44
Östermalms natur	46
Östermalms park- och gatuträd	49
Parkernas ekosystemtjänster	51
Luft, buller och vatten	53
Mål och strategier	55

Källor	56
--------------	----

Översiktskarta

Östermalms stadsdelsområde

Mål och strategier

Sammanfattning av mål och strategier för utveckling av Östermalms parker, natur och gröna gaturum. Dessa beskrivs och utvecklas närmare under respektive kapitel *Östermalms gröna karaktär*, *Östermalms gröna vardagsrum* och *Östermalms gröna infrastruktur*.

1 Östermalms gröna karaktär

Östermalms karaktärsdrag och gröna kulturvärden ska förvaltas. Åtgärder som vidtas ska syfta till att värna och utveckla de kvaliteter och värdefulla natur- och kulturmiljöer som finns i stadsdelsområdet.

Genom att:

- Använda landskapets, naturens och parkernas karaktärer som utgångspunkt vid förnyelser.
- Värna och utveckla Östermalms gröna stråk.
- Verka för mer samarbete i syfte att värna och stärka Kungliga nationalstadsparkens gröna karaktär.
- Värna Östermalms gröna stränder och mötet med vattnet.

2 Östermalms gröna vardagsrum

Östermalms parker ska bidra till ett rikt och hälsosamt stadsliv och möta den växande befolkningens behov. Tillgången till gröna mötesplatser ska vara god och parkerna ska utformas och skötas så att de tål ett ökat besöksstryck.

Genom att:

- Utveckla parker med höga upplevelsevärden och plats för alla.
- Skapa hållbara, trygga och tåliga parker.
- Ta tillvara allmänhetens stora engagemang.
- Verka för stärkt samarbete och för strategisk områdesplanering.

3 Östermalms gröna infrastruktur

På Östermalm ska ett rikt växt- och djurliv värnas. En hållbar grön infrastruktur ska vidareutvecklas för att bidra till stadens klimatanpassning och en mångfald av ekosystemtjänster.

Genom att:

- Nyttja parkernas kapacitet för klimatanpassning.
- Utveckla parkskötseln för en ökad biologisk mångfald.
- Verka för mer samarbete i syfte att stärka ekologiska samband.

1 Östermalms gröna karaktär

Östermalms äldsta parker, esplanader och gröna gaturum är viktiga karaktärsskapande element som binder samman stadsrum och områden. Östermalms varierade parkkaraktärer har kulturhistoriska värden som speglar olika tiders stadsbyggnadsideal och bidrar till stadsdelsområdets identitet. Kungliga nationalstadsparkens naturmiljö är unik i sitt slag.

Stadsbild och identitet

Landskapets förutsättningar

Stockholmslandskapet är tydligt präglat av sitt geografiska läge i skärningspunkten mellan Mälaren och Östersjön. Starka landskapselement som vattenytor, förkastningsbranter, åsar och dalstråk utgör grunden för stadens struktur och är en väsentlig del av Stockholms landskapsbild och dess skönhet.

Gränsen mellan Östermalm och Norrmalm utgjordes ursprungligen av sjöar och ett vattendrag som mynnade i Nybroviken, i ungefär samma läge som dagens Birger Jarlsgatan.

De stora bevarade naturområdena inom dagens Nationalstadsparken är särskilt utmärkande för stadsdelsområdet och har under årens lopp använts för boskapsskötsel av kyrkan, som kunglig jaktpark och senare som friluftspark.

Östermalms stadsbild har vuxit fram utifrån landskapets ursprungliga topografi och struktur. Stadsdelsområdet omfattar flera olika typer av stadsbebyggelse.

Stenstaden

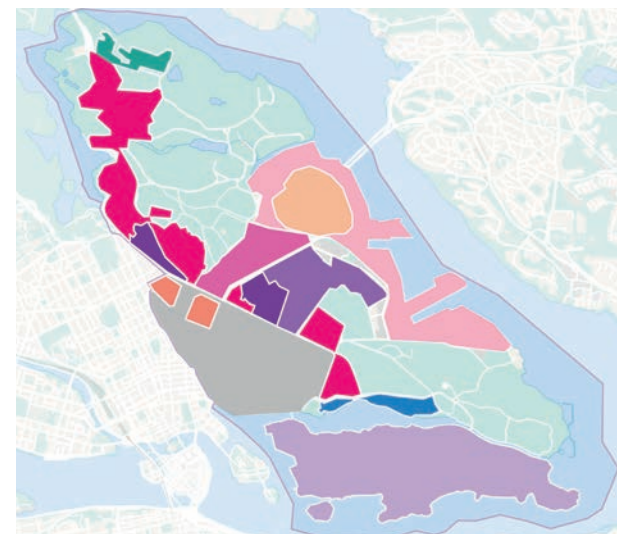
Östermalm är ett av de mest centralt belägna områdena i Stockholm med tät stenstadsbebyggelse och väl avgränsade parkrum. De mest centrala delarna bebyggdes redan under 1600-talet, men dagens struktur präglas främst av den omfattande utbyggnad som skedde under 1800-talet. Albert Lindhagens stadsregleringsplan från sent 1800-tal präglades av rätvinkliga gator, bebyggelse i slutna kvarter och en inre struktur av alléer, esplanader och stjärnplatser. Esplanaderna Strandvägen, Valhallavägen, Narvavägen och Karlavägen med Karlaplan är de framträdande exemplen. Valhallavägen utgör en tydlig yttre gräns för stenstaden där den homogena byggnadsmassan avslutas och modernare stadsstrukturer tar vid.

Lärkstaden och Villastaden

Området kring Engelbrektskyrkan kännetecknas av en terränganpassad stadsplan med småskalig och intim karaktär. Den nationalromantiska arkitekturen är variationsrik och husens planterade förgårdar och gårdar ger ett lummigt intryck. Nivåskillnader och svängda gator ger stadsbilden liv och spänning.

Stenstaden, Strandvägen

Bebyggelsekaraktärer	
Institutionsbältet	Stenstaden
Norra Djurgårdsstaden	Ladugårdsgärdet
Gamla Hjorthagen	Södra Djurgården
Lärkstaden, Villastaden	Diplomatstaden, Museiparken
Idrottsparken	Ekhagen, Lappkärrsberget
	Övriga

Även Villastaden präglas av gröna förgårdar. Fler-talet hus är indragna från gatan vilket är en rest från den tid under 1800-talet då det främst fanns villor i området.

Institutionsbältet på Norra Djurgården

Norr om stenstadens rand ligger det så kallade institutionsbältet – en samlad miljö av offentliga institutioner kopplade till sjukvård, undervisning, vetenskap och forskning. Området har en skiftande bebyggelse- och stadsstruktur från olika tider. Trots institutionsbältets storlek och varierande funktioner finns gemensamma drag; byggnaderna är ofta place-rade i parkmiljö och grönskan och det ursprungliga landskapet är hela tiden närvarande.

Området Albano håller för närvarande på att omvandlas till ett universitets- och högskoleområde med institutionsbyggnader med inslag av student- och forskarbostäder. Målsättningen är att området ska utvecklas till utbildnings- och forskningsmiljö och utgöra ett nav mellan Kungliga Tekniska Högskolan, Stockholms universitet och Karolinska Institutet.

Idrottsparken

Idrottsparken omfattar området mellan Lill-Jansskogen, Valhallavägen och Lidingövägen som i över hundra år fungerat som en plats för sport och rekreation. Militärens närvaro i området har bidragit till områdets utveckling, exempelvis inom ridsporten. Sportanläggningarna omges av gräsmarker med grova gamla ekar och trädklädda kullar som binds ihop av gångvägar och ridstigar.

Stadion, Institutionsbältet

Diplomatstaden och Museiparken

Diplomatstaden är ett avgränsat område avsett för utländska ambassader och residens. Området kännetecknas av påkostade villor från 1910- och 1920-talen med generösa tomter vända mot vattnet. Tomterna ligger som en solfjäder runt Engelska kyrkan och grönskan är ett karaktäristiskt inslag. Nobelstrandens gröna promenadstråk förbinder stadens inre delar med Södra Djurgården. Öster om Diplomatstaden breder ett område med museer ut sig längs Djurgårdsbrunnsviken. Området utgör en tydlig bebyggd front mot vattnet, med den attraktiva strandpromenaden i söder och Ladugårdsgärdet i norr.

Ladugårdsgärdet

Ladugårdsgärdet präglas av en glesare bebyggelse än stenstaden på andra sidan Valhallavägen. I områdets mitt ligger Tessinparken som kantas av parallella rader av flerbostadshus i sex till åtta våningar.

Nobelstranden, Diplomatstaden

Grön förgård, Lärkstaden

Mellan de friliggande byggnaderna ligger öppna gårdar och mot gatorna vetter små förgårdar. Tessinparken har en utpräglad symmetrisk och monumental uppbyggnad i en sydvänd axel. På Gärdeshöjden är stadsplanen anpassad till terrängen med mjukt svängda gator och en blandning av punkthus och lamellhus. Längre österut finns modernare bebyggelse med likartad struktur.

Gamla Hjorthagen

Hjorthagen är en av Stockholms tidiga industri-förorter och präglas än idag av Värtahamnen och Värtagasverkets gasklockor. Hamnen, järnvägen och industrierna var en förutsättning för utvecklingen av arbetarbostäder och social och kommersiell service i området.

Smalhusområdet Abessinien från 1930-talet är ett exempel på funktionalismens idéer. I områdets mitt ligger Motalaparken med tidstypiska inslag som plaskdamm, lekplats och gångvägar. Hjorthagens nordöstra delar kännetecknas av en blandning av 1920-talsbebyggelse i storkvarter, samt tidstypisk 1950- och 1960-talsbebyggelse. Området har förortskaraktär med grönskande gårdar och förgårdsmark. I kanten av området ligger Hjorthagsparken.

Norra Djurgårdsstaden

Norra Djurgårdsstaden är Stockholms största stadsutvecklingsområde med en utpräglad miljöprofil. Den första utbyggnadsetappen ligger i Hjorthagen på Värtagasverkets tidigare område, strax söder om Husarviken, och färdigställdes för inflyttning 2012. Området har en stadsmässig struktur med flerbostadshus i slutna kvarter och gröna gaturum. Genom

bebyggelsen löper parkstråk som kopplar samman norra Hjorthagens natur med Hjorthagsparken. Längs Husarviken håller det gröna parkstråket Husarviksparken på att utvecklas.

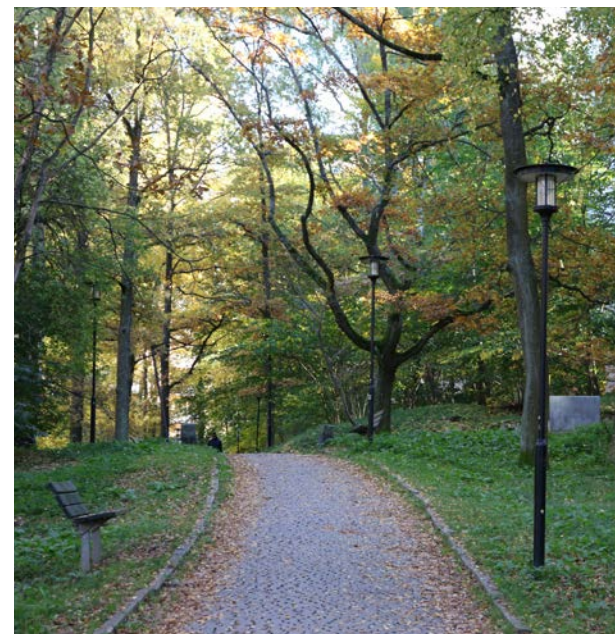
Ekhagen och Lappkärrsberget

På Norra Djurgården finns flera mindre områden och stadsdelar med sin alldeles egna identitet, såsom Ekhagen från 1940-talet och Universitetet och Lappkärrsberget från 1960-talet. De obebyggda naturområdena på Norra Djurgården har sedan lång tid tillbaka präglats av bete och djurhållning, vilket landskapet fortfarande bär tydliga spår av.

Södra Djurgården

Södra Djurgården har en alldeles särskilt lång tradition som naturpark och folkligt utflyktsmål. Naturen växlar mellan äng, ekbackar, skogsklädda berg, bokskog, alléer och trädgårdar. Djurgårdens stora bestånd av ekar och andra ädellövträd är både natur- och kulturhistoriskt värdefullt. Det karaktäristiska öppna landskapet har skapats genom att marken under flera hundra år har brukats och varit betesmark för kreatur. I området finns viktiga gröNSTRÅK som flitigt nyttjas av både stockholmare och turister.

Evenemangsparken omfattar den mer bebyggda västra delen av Djurgårdsön. Området kännetecknas av små och stora evenemangsbyggnader inpassade i ett kulturpräglad parklandskap. Evenemangsparken har en obruten tradition som nöjes- och utflyktsmål för stockholmarna och är fortfarande ett av Stockholms viktigaste turistmål.

Parkstråk, Gärdeshöjden

Motalaparken, Gamla Hjorthagen

Parkkaraktärer

Parkernas karaktärer är viktiga för hur de upplevs, används och tas i anspråk. Genom att definiera parkernas karaktärer kan man lättare förstå och beskriva hur de ska värnas och utvecklas. Parkkaraktären beskriver en parks utformning och innehåll och ger en indikation på förutsättningarna för skötseln. Karaktären ska användas som målbild vid programskrivningar och vid upprättande av skötselplaner. Här beskrivs översiktligt de typer av parker, naturmarksområden och gröna platser som finns inom Östermalms stadsdelsområde. I Parkplan Östermalm Del 2 beskrivs strategier och utveckling för varje park.

Parkerna inom Östermalms stadsdelsområde har flera olika karaktärer – den största skillnaden ses mellan parker i den tätbebyggda stadskärnan och de parkområden som ligger inom Kungliga nationalstadsparken. De anlagda parkerna i stenstaden är väl definierade och tydligt avgränsade mot omgivande gator och kvarter. Inom Nationalstadsparken utgör parkerna istället en del av en sammanhängande struktur av grönska och naturmark och gränserna är mer flytande. Andra karaktäristiska parktyper inom stadsdelsområdet är de identitetsstarka esplanaderna och gatuplanteringarna.

Stadsparker

Stadsparker är stora, mångfunktionella parker som ofta ligger centralt belägna i stadsdelarna. Stadsparkerna fungerar för lek, motion, avkoppling, samvaro och evenemang. På grund av högt besöksstryck har de ofta höga skötselbehov. Stadsparker inom Östermalms stadsdelsområde är Gustav Adolfsparken, Humlegården och Tessinparken.

Bergsparker

Stockholms bergsparker är kuperade parker med stora nivåskillnader, berg i dagen och stora gamla träd, såsom Balders Hage, Eriksbergsparken och Nobelparken. Bergsparkerna var från början områden som lämnades orörda då de var svåra att bebygga.

Kvartersparker

Kvartersparker är mindre parker, inom ett kvarter eller en mindre del av en stadsdel. De är viktiga främst ur ett lokalt perspektiv och utgör bostadsnära, gröna oaser med plats för lek, promenader, avkoppling och samvaro. Inom Östermalms stadsdelsområde finns ett stort antal kvartersparker; Ahlsells lund, Dianaparken, Dubbelbössan, Ekorpparken, Ellen Keys park, Finlandsparken, Hagelbössan, Hubertusplan, Husarviksparken, Hästhagsparken, Jaktparken, Kolarlunden, Kontorsparken, Londonparken, Motalaparken, Olaus Petriparken, Ruddammsparken, Snitselplan och Stureparken.

Esplanader

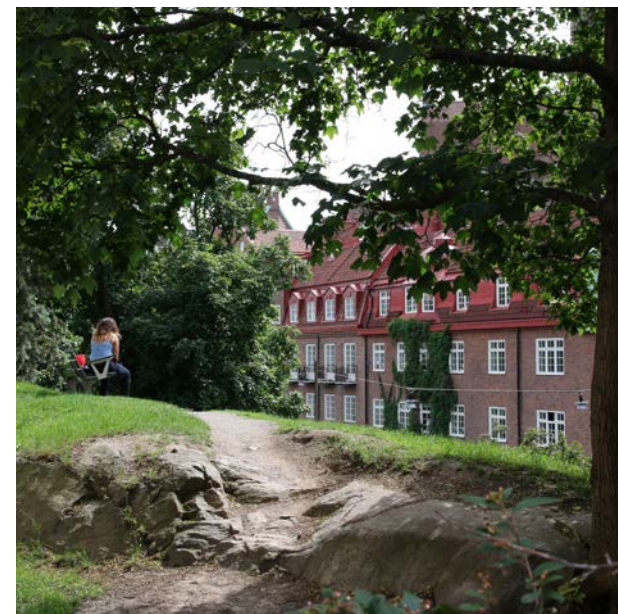
Särskilt kännetecknande för Östermalm är de gröna esplanaderna. En esplanad är en bred trädplanterad gata med promenadstråk och representeras inom stadsdelsområdet av Erik Dahlbergsgatan, Karlavägen, Narvavägen, Strandvägen och Valhallavägen.

Fickparker

Fickparker är välordnade små grönskande platser inklade i bebyggelsen. Östermalms fickparker utgörs av Drottningparken, Lill-Jans plan, Narvavägen/Linnégatan, Birger Jarlsgatan/Rådmansgatan samt Strandvägen/Linnégatan.

Stadspark, Humlegården

Bergspark, Balders hage

Parkgator och grönskande gaturum

Utöver specifika parker finns också karaktärsskapande gröna länkar inom stadsdelsområdet som binder samman parker och grönområden. Dessa utgörs av trädplanterade gator och gröna platser i gaturummen. Exempel på parkgator är Breitenfeldsgatan och Skeppargatan.

Inom stadsdelsområdet finns även ett stort antal gatuplanteringar, exempelvis vid Artillerigatan, Banérgatan, Bobergsgatan, Brahegatan/Valhallavägen, Danderydsplan, Ekhagsvägen, Kruthusplan, Lövängsgatan, Slättervallsgatan och Värtavägen/Banérgatan (se Parkplan Östermalm Del 2 för komplett lista). Även trappanläggningarna vid Engelbrekts kyrkogata och Rimbogatan, Hammartrappan, Lodtrappan och Nimrodstrappan bidrar till gaturummens grönska. Så även trafikgrönytorna vid Ropstensmotet, Roslagstull och Roslagsvägen.

Parktorg

Parktorgen är, som namnet beskriver, grönskande platser eller torg med rekreationsvärden. Karaktäristiska parktorg är Gösta Bohmans torg, Karlaplan, Runebergsplan och Roslagsparkens entrétorg.

Strandparker

Stränderna inom Östermalms stadsdelsområde har stor betydelse för områdets gröna karaktär, för friluftslivet och för den biologiska mångfalden. Inom stadsdelsområdet är det endast vissa delar av strandkanterna som ägs av Stockholms stad och sköts av stadsdelsförvaltningen. Dessa är Prins Bertils allé, Husarviksstranden och Nobelstranden.

Park- och naturstråk

Park- och naturstråk är ofta långsmala och slingrar sig inom eller kring bebyggelse med öppna gräsytor och sittplatser för avkoppling. Exempel på park- och naturstråk är Bergiusstråket, Gärdeshöjdens parkstråk, Kampementsbacken, Roslagsparken, Starrbäckssängen/Svea Artilleri samt ett mindre område vid Berwaldhallen.

Naturparker och naturområden

Naturparker är parker i naturmiljö och återfinns ofta på höjdryggar. Områdena används för motion, promenader, lek, bad och naturupplevelser. Exempel på naturparker är Norra och Södra Hjorthagsparken. Naturområden utgörs av slutna till halvslutna skogsmiljö, ofta med tall och lövinslag, såsom i Ekhagen, Kaknässkogen och Hunduddsskogen. Kaknäs ängar är ett naturområde med mer öppen karaktär.

Övriga parktyper

Inom stadsdelsområdet finns några parktyper som inte faller in under ovan beskrivna parkkaraktärer. Dessa benämns *Övriga parktyper* och utgörs av Engelska kyrkans kyrkogård, Ruddammsvägen/Bigarråvägen samt Värtavägen vid Rindögatan.

Dessutom finns gröna platser och områden som inte är allmän platsmark* men som ändå är viktiga för stadsdelsområdets karaktär och invånare. Till dessa hör kv. Krubban, Bergianska trädgården, kyrkogårdarna, institutionsområdena och Idrottsparken samt stora delar av Kungliga nationalstadsparken.

* Allmän platsmark är all mark med planbestämmelse natur, park eller gata i detaljplan.

Park- och naturstråk, Roslagsparken

Naturpark, Hjorthagsparken

Kungliga nationalstadsparken

Djurgårdsbrunnnskanalen anlades 1834

En unik resurs

En betydande del av Östermalms stadsdelsområde omfattas av Kungliga nationalstadsparken. Nationalstadsparken är den enda i sitt slag i Sverige och fungerar som en unik resurs för stadsdelsområdet och för hela Stockholm.

Området pekades ut genom ett riksdagsbeslut 1994 och gavs ett lagskydd som omfattar både natur och parklandskap och mer exploaterade områden. Skyddet syftar till att i ett långt perspektiv hindra en fortlöpande exploatering och fragmentisering av det historiska landskapet. Lagen ger områdets samlade natur- och kulturvärden ett långsiktigt grundskydd.

Grunden till Kungliga nationalstadsparkens värden är Djurgårdsmarken, som sedan senmedeltiden varit kunglig mark. Som följd av detta har området förblivit relativt sparsamt exploaterat. De stora slottsanläggningarna Ulriksdal och Haga med tillhörande parker samt Djurgårdens pastorala landskap är exempel på hur olika kungligheter satt spår i landskapet. I århundraden har området beundrats för sin skönhet. Ända sedan 1700-talet har också stadsborna fått komma hit för promenader, utflykter och nöjen. Idag är Kungliga nationalstadsparken Stockholmsregionens mest välbesökta rekreationsområde.

FAKTA

Nationalstadsparkens lagskydd

En nationalstadspark ska vara ett unikt historiskt landskap av betydelse både för det nationella kulturarvet, för en tätorts ekologi och för människors rekreation. Till skillnad från nationalparker och naturreservat är det ett krav att en nationalstadspark ligger i en urbaniserad miljö, det vill säga en stadsbygd. Bestämmelsen i 4 kap. 7 § Miljöbalken ger en nationalstadspark ett långsiktigt grundskydd mot fortlöpande exploatering. Därutöver behövs olika former av detaljreglering för skötsel och förvaltning. Inom Kungliga nationalstadsparken finns till exempel flera byggnadsminnen, två naturreservat och ett fågelskyddsområde. Det finns också vård- och skötselplaner för både naturområden och vissa byggnader såsom slotten.

Inom en nationalstadspark får ny bebyggelse och nya anläggningar komma till stånd och andra åtgärder vidtas endast om det kan ske utan intrång i parklandskap eller naturmiljö och utan att det historiska landskapets natur- och kulturvärden i övrigt skadas. Trots bestämmelsen i andra stycket får en åtgärd som innebär ett tillfälligt intrång eller en tillfällig skada i en nationalstadspark vidtas, om

1. åtgärden höjer parkens natur- och kulturvärden eller tillgodoser ett annat angeläget allmänt intresse, och
2. parken återställs så att det inte kvarstår mer än ett obetydligt intrång eller en obetydlig skada.

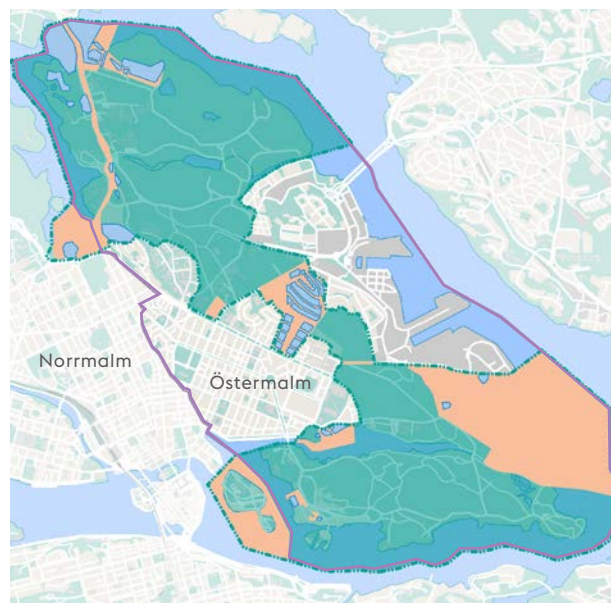
Miljöbalken

Ansvar för Nationalstadsparken

Kungliga nationalstadsparken ligger till ca 2/3 inom Stockholms stad och ca 1/3 inom Solna stad med en mindre del i Lidingö kommun (Fjärderholmarna). Kommunerna har tillsammans med staten ett ansvar för att ta om hand Kungliga nationalstadsparken och utveckla dess värden. Stockholms stad ansvarar för parken genom sin fysiska planering, exempelvis i översiktsplanen och genom bestämmelser för mark och byggnader i detaljplaner och områdesbestämmelser.

Stockholms stad äger östra delen av Ladugårdsgården med Kaknäs och området kring Bellevue (i Norrmalms stadsdelsområde), men huvuddelen av Nationalstadsparken ägs av staten genom Statens fastighetsverk. Några mindre områden förvaltas av Stockholms stad, medan ca 80 % av marken sedan över två hundra år tillbaka sköts av Kungliga Djurgårdens Förvaltning, som lyder under Ståthållarämbetet och ytterst Kungen. För mark och byggnader i universitetsområdet vid Frescati svarar det statliga bolaget Akademiska hus medan Statens fastighetsverk har hand om slotten och andra statligt ägda byggnader av högt kulturhistoriskt värde.

Länsstyrelsen har i uppdrag av regeringen att samordna arbetet med förvaltning och utveckling och verka för området ur ett helhetsperspektiv. Navet i detta arbete är Nationalstadsparksrådet med i dagsläget 15 olika aktörer och landshövdingen som ordförande. Länsstyrelsens arbete med parken utgår från områdets vård- och utvecklingsplan från 2012.

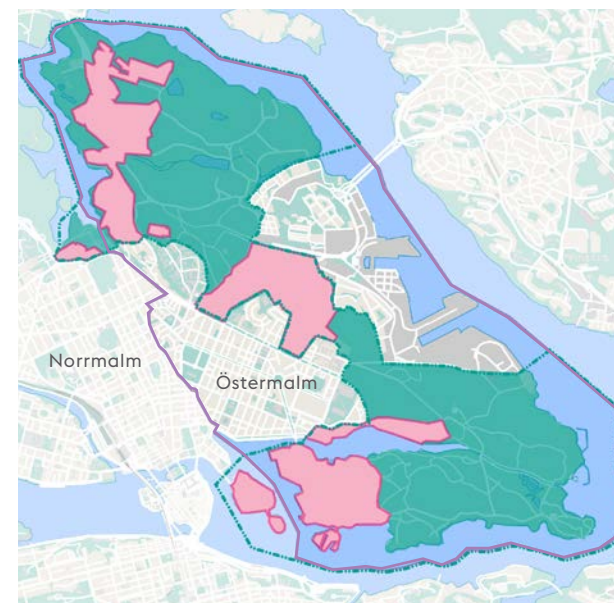

Ägarförhållanden inom Nationalstadsparken, Stockholms stad

■ ägs av staten	Nationalstadsparken
■ ägs av Stockholms stad	— Östermalms stadsdelsområde
■ annan ägare	

Nationalstadsparkens områden

Inom Stockholms stads gränser finns två huvudsakliga områdeskaraktärer som utgår från markanvändningen; parklandskap och naturmiljöer samt bebyggda och anlagda områden. De fyra naturområdena Norra Djurgården, Ladugårdsgårde–Kaknäs, Haga–Brunnsviken samt Södra Djurgården utgör Nationalstadsparkens viktigaste kärnområden för biologisk mångfald och är skyddade mot intrång. Inom övriga områden tillåts bebyggelse och anläggningar kompletteras under förutsättning att det historiska

Nationalstadsparkens två områdeskaraktärer

■ parklandskap och naturmiljö	Nationalstadsparken
■ bebyggda och anlagda områden	— Östermalms stadsdelsområde

landskapets natur- och kulturvärden inte skadas. Norra Djurgården utgör det största kärnområdet och naturvärdena är främst knutna till gamla ekar och lindar, men även barrskogar, sjöar, vattendrag och våtmarker hyser en intressant fauna och flora. För Ladugårdsgårde–Kaknäs ingår även Gärdets stora gräsfält i kärnområdet. Södra Djurgården har visserligen mer karaktär av parklandskap men hyser ändå mycket stora naturvärden. Isbladskärret i öster är stadens förnämsta fågellokal.

Betande häst på Djurgården, Hunduddsskogen

Parkhistoria

1600- och 1700-tal

Stora delar av de idag tätbebyggda delarna av Östermalm låg tidigt inom stadens gränser. På 1600-talet låg både Humlegården och Östermalm – då kallat Ladugårdslandet – inom stadens tullstaket. Tullstaketet låg vid denna tid ungefär i läge för dagens Karlavägen.

Humlegården var, näst efter Kungsträdgården, den andra parken som anlades i Stockholm. Redan år 1619 beslöt Gustav II Adolf att anlägga en humlegård här för odling av köksväxter och frukt för hovets behov. På 1650-talet lät drottning Kristina göra om trädgården i barockstil. Bland annat planterades lindalléer i ett korslagt system vilket är karaktäristiskt för många franska parker från samma tid. Parken fortsatte att användas som köksträdgård men var också ett populärt utflyktsmål för hovet. Under 1700-talet öppnades parken gradvis för allmänheten och blev efterhand en allt folkligare plats.

Under 1600-talet började förmögna stadsbor anlägga så kallade malmgårdar på malmarna utanför stadskärnan. Malmgårdarna bestod av större trädgårdstomter med herrgårdsliknande bebyggelse och användes för nyttoodling och som sommarbostäder. Oxenstiernska malmgården, med tillhörande trädgård, uppfördes i slutet av 1600-talet och Stora Ingemarshof byggdes i början av 1700-talet av vinhandlaren och krögaren Ingemar Frodbom. Vid Stora Ingemarshof fanns ett värdshus och en stor trädgård med fiskdammar varifrån kvartersnamnet Ruddammen härstammar.

Kung Johan III lade 1579 grunden till en jaktpark genom att låta inhägna ett område, ”djurgården” på nuvarande Södra Djurgården. På 1680-talet lät Karl XI bygga ett två mil långt staket, ett viltstängsel, som skilde Kungliga Djurgården från staden. Under det följande seklet utvecklades området allt eftersom till en kunglig jaktpark i full skala med hjordar av älg och hjort, vid sidan av småvilt som räv och hare. Även vargjakt förekom. Under 1700-talet blev Södra Djurgården en välbesökt och vacker rekreationspark och vid parkens grindar fanns åtskilliga krogar och värdshus. På 1800-talet anlades promenadvägar och gräsmattor för att skapa ett parklandskap av naturen.

1800-tal

Från mitten av 1800-talet och fram till sekelskiftet 1900 växte Stockholms befolkning kraftigt. Bostadsbristen var hög och staden byggdes ut i allt snabbare takt. De många små idylliska gårdarna i stadens utkant ersattes av stenhuskvarter allt eftersom Östermalm växte norrut.

De hygieniska och sociala förhållandena i Stockholm var mycket dåliga och i slutet av seklet började man genomföra Albert Lindhagens stadsregleringsplan från 1866. Planen innebar att ljus och luft skulle föras in i staden. Stadsborna skulle få tillgång till hälsosam grönska genom breda esplanader och stora parker. Stenstaden, rutnäststaden med stjärnplatser och esplanader såsom Strandvägen, Karlavägen, Narvavägen, Valhallavägen och Karlaplan anlades.

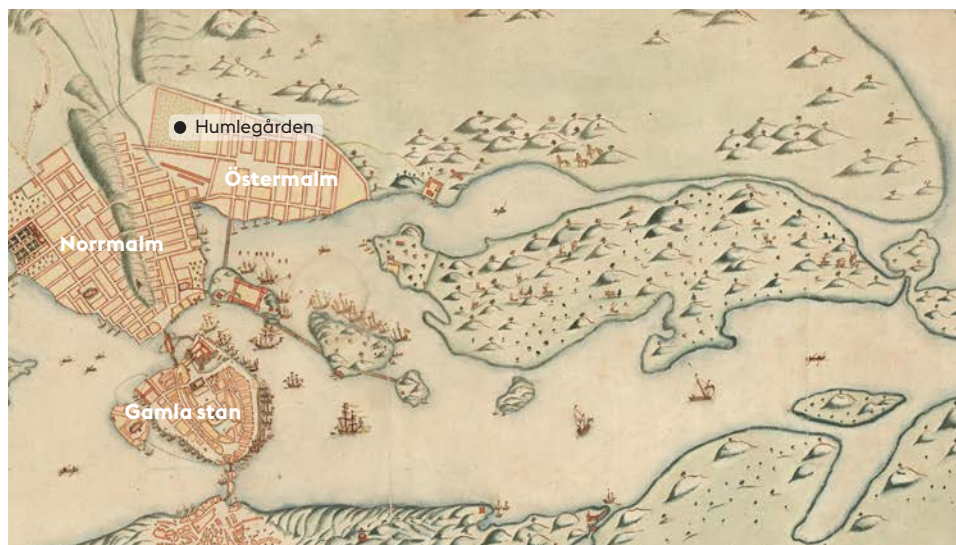
Under 1800-talets expansion flyttade staden allt närmare Humlegården. Humlegården hade sedan länge avgränsats mot Norrmalm av det så kallade Stora

Carl Johan Billmarks stockholmspanorama från 1868 med ett till stora delar utbyggt Östermalm till höger. Här syns också tydligt Strandvägens paradgata, Nobelparkens gröna kulle samt Södra Djurgården i förgrunden. Källa: Stockholms stadsmuseum

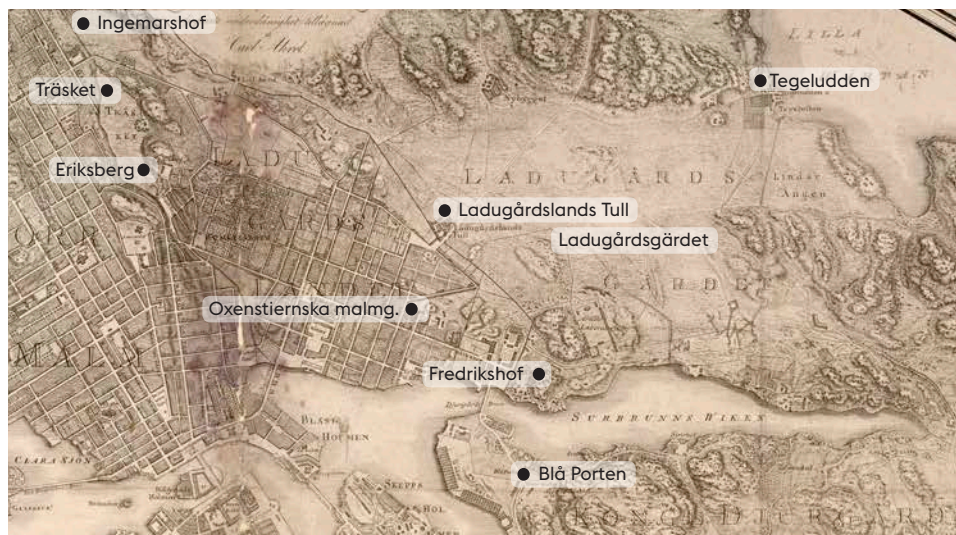
Stureparken sedd mot norr, år 1887-1889, fotograf okänd. Källa: Stockholms stadsmuseum

Stockholms innerstad 1642. Kartan är kompletterad med bland annat namn på nutida stadsdelsområden. Kartan är beskuren.

Östermalm 1885. Kartan är kompletterad med namn på platser och institutioner som uppkom vid denna tid. Kartan är beskuren.

Carl af Akrels karta från 1805. Kartan är kompletterad med namn på platser och institutioner som uppkom vid denna tid. Kartan är beskuren.

Östermalm 1930. Kartan är kompletterad med namn på platser och institutioner som uppkom vid denna tid. Kartan är beskuren.

träsket (vid nuvarande Jarlapan), men nu fylldes träsket igen och bebyggelsen väster om Humlegården började uppföras. Samtidigt övergick Humlegården i Stockholms stads ägo, och var då var en lantlig men förfallen park.

När staden byggdes ut började mer välbeställda flytta in och då tillkom också de första offentliga stadsparkerna. Dessa var främst promenadparker med prydligt anlagda gångar, inhägnade gräsmattor och broderirabatter, ibland med exotiskt växtmaterial. Parker som Humlegården och Stureparken fick nu sin sena 1800-talsform med slingrande gångar, öppna gräsytor och en mångfald av träd från olika delar av världen.

I slutet av 1800-talet började utvecklingen av området som idag utgör Institutionsbältet och Idrottsparken norr om Valhallavägen. Här anordnades bland annat Svea livgardes idrottsplats, Stockholms första ordnade anläggning för idrott vid nuvarande Gustav Adolfsparken. Vid denna tid utgjorde området fortfarande stadens utkant och flera andra militära och sanitära anläggningar förlades därför här, såsom Stockholms epidemisjukhus, Sofiahemmet med omgivande park, Kungliga Livgardet till häst och Skogsinstitutet med sitt arboretum.

Områdena norr om Valhallavägen förblev en lantlig utkant även under 1800-talets sista decennier. Markområdena bedömdes vara för bergiga och därför olämpliga för stadsbebyggelse. I Tyskbagarbergen (mellan Karlavägen och Valhallavägen) och Eriksberg bodde Stockholms fattigaste i enklare bostäder uppe på kullarna.

Utsnitt ur Lindhagens generalplan från år 1866.
Källa: Stockholms stad

Parker i början av 1900-talet

Vid 1900-talets början var stora delar av Östermalms stenstad utbyggd. Omkring sekelskiftet uppkom nya stadsplaneidéer som gick ut på att bebyggelsen skulle vara småskalig och följa naturmarkens variationer. Det kuperade landskapet som under 1800-talet ansetts olämpligt för bebyggelse kunde med nya byggtekniker nu tas tillvara. En del av de berg som Lindhagen lämnade kvar bebyggdes under stadsarkitekt Per-Olov Hallmans ledning. Nivåskillnader

FAKTA Albert Lindhagens stadsregleringsplan

Lindhagenplanen var en generalplan för Stockholm som lades fram år 1866 av en kommitté under ledning av Albert Lindhagen. I förslaget ingick omfattande gaturegleringar som skulle föra in ljus och luft, göra staden mer hygienisk och underlätta för trafiken. Ett viktigt inslag i stadsplanen var de breda trädplanterade esplanaderna som Karlavägen och Narvavägen och stjärnplatserna Jarlapan och Stureplan.

Liknande stadsplaneregleringar genomfördes vid ungefär samma tid i bland annat Paris och Wien. Influenserna från England är också tydliga, särskilt när det gäller de sociala ambitionerna. En bärande tanke var att stadsborna skulle få tillgång till "en lantlig naturs välgörande inverkan". Stockholm skulle bebyggas med nya bostadshus och ett flertal parker skulle anläggas där de bäst behövdes, det vill säga i närheten av bostäderna. Därigenom skulle alla kunna tillbringa sin lediga tid i en park.

Lindhagenplanen antogs aldrig i sin helhet och endast delar genomfördes efter hårda strider och revideringar. Ändå fick Lindhagenplanen stor betydelse för Stockholms innerstadsmiljö.

och svängda gator gav stadsbilden liv och spänning vilket bland annat exemplifieras i Lärkstaden med parken Balders hage. Området byggdes kring 1910 i en nationalromantisk stil. Topografin fick styra och grönska och berg bevarades. Strandparken mellan

Djurgårdsbrunnsviken och Nobelgatan anlades på 1920-talet i nationalromantisk stil med växtmaterial som anknyter till strand- och skärgårdsnatur och området blev snabbt ett välanvänt promenadstråk. Nobelparken anlades under 1920-talet med nya gångvägar och en stensatt strandskoning. Under samma tid utfördes också parkarbeten på Lill-Jans plan, Ellen Keys park (före detta Jarlaparken) och Eriksbergsparken.

På 1920-talet påbörjades parkarbeten i den arbetarstadsdel som hade anlagts i Hjorthagen. Övriga parker i Hjorthagen tillkom senare i samband med bebyggelsen under 1930- till 1960-talen.

Funktionalismen och Stockholmsskolan

En brytningstid för utformningen av parkerna ägde rum i och med funktionalismens genombrott på 1930-talet. Sol, luft och grönska skulle omsluta byggnaderna och i parkerna gavs plats för lek, idrott

Tessinparken år 1936, fotograf Gustaf W:son Cronquist. Bilden är beskuren. Källa: Stockholms stadsmuseum

Officiell karta över Stockholmstrakten från år 1972.

och friluftsliv. De sociala värdena i parkerna lyftes fram och utvecklades. Det var vid denna tid som den stiltypiska Gärdesstaden anlades med Tessinparken som sammanbindande stråk. Området är idag en av Sveriges mest välkända och helgjutna miljöer från funktionalismens genombrottstid med monumentala inslag och öppna storskaliga former. Även området Abessinien i Hjorthagen anlades efter samma funktionalistiska ideal.

Holger Blom blev stadsträdgårdsmästare i Stockholm 1938 och under hans tid utvecklas den parkstil som blivit känd som Stockholmsskolan. Tillsammans med arkitekten Erik Glemme gjorde han parkerna mer lättillgängliga. Parkerna skulle fungera som samlingsplatser och parklekar, plaskdammar, bollplaner och friluftsteatrar anlades. Mälarlandskapet utgjorde en viktig inspirationskälla för parkernas utformning. Under denna tid placerades även

mycket konst ut i parkerna. Östermalms parker och esplanader fick många av dessa tillägg. Bland annat tillkom Roslagsparken och Londonparken och under 1940-talet iordningställs Gustav Adolfsparken som allmän park efter att tidigare ha varit en del av Ladugårdsgårdets skogsbackar.

I mitten av 1900-talet uppfördes också nya bostadsområden i utkanten av den täta stenstaden och kvartersparkar som Hagelbössan och Hubertusplan iordningställdes.

Vid denna tid moderniserades även Humlegården. Bland annat förenklades gångvägssystemet för att skapa större sammanhängande gräsytor för lek och sport, bollplaner anlades och parkleken öppnades. Humlegården bär idag tydliga spår av tre historiska lager; barock, tysk romantisk stil samt funktionalism och parken klassas som riksintresse för kulturminnesvården.

1970-talet och framåt

På 1960- och 1970-talen byggdes studentbostäder i storskalig modernistisk anda på Lappkärrsberget och den lilla parken vid Docentbacken tillkom. På 1980- och 90-talen byggdes öppnare nyfunktionalistisk bebyggelse i Ruddammen och Starrbäcksängen och i samband med det anlades Ruddammsparken och parken vid Starrbäcksringen. Finlandsparken anlades i slutet på 1980-talet som minnespark för finska krigsveteraner. Den utgör idag en entré till Stockholm från finlandsfärjorna.

Under senare år har flera nya parker byggts inom ramen för stadsutvecklingsprojektet Norra Djurgårdsstaden. Parker som Ekorrparken, Jaktparken

Gustav Adolfskyrkan på Ladugårdsgärdet, nuvarande Gustav Adolfsparken, år 1898, fotograf okänd. Bilden är beskuren. Källa: Stockholms stadsmuseum

och Husarviksparken i Hjorthagen har anlagts. De parker som anläggs nu präglas av andra funktionskrav och ideal än tidigare. Idag ska även begrepp som värdetäthet, slitagetålighet och ekologiska aspekter tas i beaktande vid gestaltningen av parker, grönstråk och lekplatser. Parkerna är dessutom inte bara till för rekreation utan fyller även tekniska funktioner genom att exempelvis omhänderta dagvatten och minska stadens urbana värmeö-effekt.

Promenad längs Djurgårdskanalen, Diplomatstaden, 1940-1949, fotograf Lennart af Petersens. Bilden är beskuren. Källa: Stockholms stadsmuseum

Jaktgatan i Norra Djurgårdsstaden, en modern parkgata med ett grönstråk planlagd som park.

Tidslinje över Östermalms parkhistoria

Från de första privata trädgårdarna till dagens offentliga parker

1400-talet

1500-talet

1600-talet

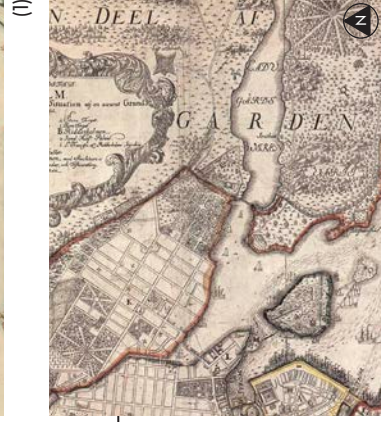
1700-talet

1800-talet

1642

På kartan syns hur stadsstrukturen på Östermalm börjar växa fram. I bildens övre vänstra hörn syns Humlegården.

1680

Karl XI låter bygga ett två mil långt staket för att inhägna den kungliga jaktparken på Djurgården. På kartan från 1702 syns delar av staketet. I kartans nordvästra hörn syns också Humlegårdens barockpark och dess trädtrader i typiskt stjärnmönster. Kartan redovisas vriden.

1700

Under 1600- och 1700-talen uppfördes malmgårdar utanför stadskärnan, däribland Stora Ingemarshof som låg vid dagens Ruddammen. Namnet Ruddammen härstammar från malmgårdens fiskdamm med rudor.

1805

Mycket av Östermalms stenstad går att känna igen i kartan från 1805. Stadens nordöstra gräns ligger ungefär i linje med dagens Karlavägen.

1866

Albert Lindhagens stadsregleringsplan från slutet av 1800-talet kom att påverka stora delar av Stockholms gatunät och så även Östermalms. I stadsplanen läggs grunden för Östermalms karakteristiska esplanader. Fortfarande är antalet offentliga parker mycket få.

Albert Lindhagen (5)

1800-talet

1896

Staden övertar drift och underhåll av flera parker. I hela staden finns nu sex allmänna planteringar att vårda.

Flygfoto från ballong, år 1898 (6)

1898

I bilden syns den tydliga uppdelningen mellan den täta stenstaden till höger och Norra Djurgården till vänster i bild. I gränsen mellan stad och land ligger Svea artilleri. Ännu är området för dagens Lärkstaden obebyggt.

Karlavägen, år 1901 (7)

1901

Karlavägen anlades i slutet av 1800-talet, och hade från början en utformning med slingrande gångvägar och pråktfulla planteringar.

1900-talet

Under 1900-talet kom stadens parkverksamhet att utvecklas snabbt med allt mer maskinella verktyg.

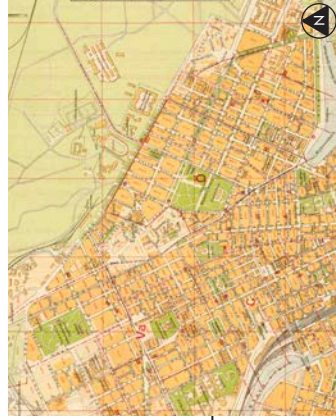
Under åren 1906–1970 växer arealen parkmark som staden sköter från 76 till 4070 hektar.

Strandvägen, år 1910 (8)

1910

Strandvägens mäktiga boulevard började planteras redan år 1879, för att stå färdig till Stockholmsutställningen 1897. Trädraderna kompletterades i enstaka avsnitt fram till 1930-talet.

(10)

1913

Valhallavägen utgör i stor utsträckning stadens norra gräns mot det omgivande landskapet. Norr om Valhallavägen har Stockholms Stadion invigts till Olympiaden året innan.

Livgardet till häst, år 1914 (9)

1914

Fortfarande in på 1900-talet präglades Östermalms utkanter av militära verksamheter. Fotografi av Kungliga Livgardet till häst i närheten av Östermalms idrottsplats.

Tekniska högskolans gård, ca 1920-30 (11)

1920-tal

Kungliga Tekniska Högskolan uppfördes 1914–1917. Sedan dess har området norr om Valhallavägen utvecklats till dagens institutionsområde med högskolor, institut och forskning. Området kännetecknas av fritt placerade byggnader i parkmiljö.

Stockholmsutställningen, år 1930 (12)

1930

På Östermalm har det genom åren arrangerats flera konst-, industri- och arkitekturutställningar. Mest känd är kanske Stockholmsutställningen 1930, vars utställningsområde huvudsakligen låg längs Djurgårdsbrunnsvikens norra strand.

Tessinparken. 2001 (13)

1930-talet

En brytningstid för utformningen av Stockholms parker. Funktionalismens idéer slår igenom. Sol, luft och grönska omsluter byggnaderna och i parkerna ges plats för lek, idrott och friluftsliv. Först nu blir det tillåtet att beträda parkernas gräsytor. Under 1930-talet växer Gärdesstaden med Tessinparken fram.

Stadsplan för Lärkstaden, år 1934 (14)

1934

Stadsplanen för Lärkstaden togs fram av arkitekt Per Olof Hallman, Stockholms förste stadsplanedirektör. Hallman införde ett nytt tankesätt inom stadsplaneringen, med planer anpassade efter naturlandskapet och gator som följde terrängen.

Holger Blom (15)

1938-1971

1938 blir Holger Blom stadsträdgårdsmästare i Stockholm och tar vid där den tidigare stadsträdgårdsmästaren Osvald Almqvist lämnade. Under Bloms tid utvecklas den parkstil som blivit känd som Stockholmsskolan. Tillsammans med arkitekten Erik Glemme gör han parkerna mer lättillgängliga. Parkerna blir mötes- och samlingsplatser. Parklekar, plaskdammar, bollplaner och friluftsteatrar anläggs. Mälarlandskapets karaktär lyfts fram och konst placeras ut i parkerna.

1938-1940 års karta över Stockholm (16)

1940

De centrala delarna av Östermalm var utbyggda och dagens stadsstruktur går att känna igen.

1940-talet

En betydande del av industriförorten Hjorthagen byggs ut under 1930-talet. Motalaparkens lekplats tillkommer under 1940-talet. Då börjar även kompletterande bebyggelse uppföras i områdets nordöstra delar.

Hjorthagen, år 1940-1949 (18)

1967

Kaknästornet står klart vid Kaknäs ängar. Här en utblick mot Gärdet där stora delar av den angränsande bebyggelsen med exempelvis Radiohuset, Dramatiska Institutet och Filmhuset står färdig.

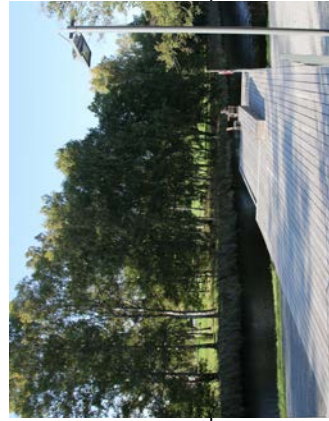

Ladugårdsgärdet, år 1967 (17)

2000-talet

Planeringen av Norra Djurgårdsstadens omfattande stadsutvecklingsområde startar i början av 2000-talet och utvecklingen kommer att pågå under många år och i flera olika etapper.

2000-tal

Husarviksparken, år 2017 (19)

2010-talet

Norra Djurgårdsstadens första etapp, Norra 1, byggs och Husarviksparken färdigställs.

2030-tal

Norra Djurgårdsstaden planeras vara fullt utbyggt omkring år 2030. Då kommer cirka 12 000 bostäder och 35 000 arbetsplatser jämte flera nya parker, gröna stråk och kajpromenader att ha tillförts stadsdelområdet.

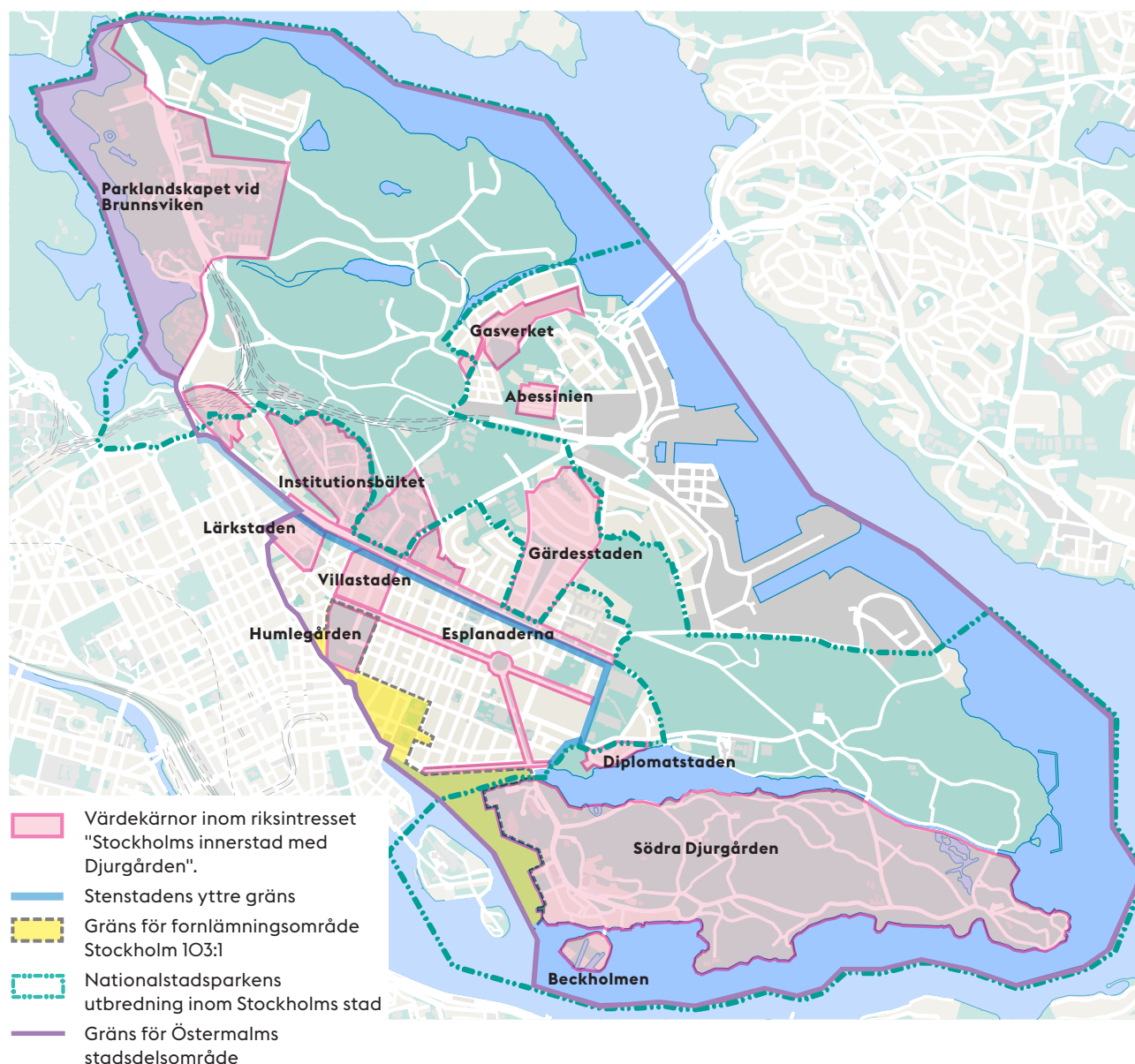
Kulturhistoriska värden

Riksintresset "Stockholms innerstad med Djurgården"

Riksintresset *Stockholms innerstad med Djurgården* är ett av elva områden i Stockholms stad som pekats ut som riksintresse för kulturmiljövården enligt miljöbalkens tredje kapitel. Enligt Riksantikvarieämbetet är en riksintressant kulturmiljö ett område av nationellt intresse där landskapet är så präglad av sin historia att kulturmiljön utgör en av platsens stora tillgångar. I dessa miljöer ska de kulturhistoriska värdena väga särskilt tungt vid en avvägning mellan olika intressen.

Stockholms stad har, i samverkan med länsstyrelsen, tematiskt beskrivit riksintresset *Stockholms innerstad med Djurgården* och dess omfattande och sammansatta kulturvärden. De miljöer och värden som identifierats anses särskilt betydelsefulla för att kunna förstå, uppleva och avläsa Stockholms specifika historiska skeden och särdrag. Här ingår till exempel stadslandskapets anpassning till naturlandskapet liksom fronten mot vattenrummet och Stockholms inlopp. Även stenstadens yttre gräns, 1600-talets och 1800-talets stadsplanestrukturer, stadens siluett och vyer, karaktärsföreteelser som broar, kyrkor, malmgårdar och palats samt stora sammanhängande grönområden är en del av riksintresset.

Hela Östermalms stadsdelsområde ingår i riksintresset *Stockholms innerstad med Djurgården*. Värdekärnor utgörs bland annat av Humlegården, esplanaderna Narvavägen, Strandvägen, Valhallavägen och Karlavägen med Karlaplan samt Balders hage och Gärdet med Tessinparken. Stureparken

i Villastaden, Motalaparken i Abessinien samt Engelska kyrkans kyrkogård i Diplomatstaden är viktiga parker inom värdekärnorna.

Kulturhistoriskt värdefulla områden

Stockholms stadsmuseum har pekat ut kulturhistoriskt värdefulla områden i staden. Inom Östermalms stadsdelsområde motsvaras dessa i stort sett av värdekärnorna inom riksintresset. Utöver värdekärnorna finns även andra kulturhistoriskt värdefulla parkområden; Ellen Keys park, Eriksbergsparken, Gustav Adolfsparken och Nobelparken. Parkmiljöerna utgör viktiga delar av kulturarvet och särskild uppmärksamhet bör ägnas åt de kulturhistoriska värdena. Nedan ges en översiktlig sammanfattning av riksintressets värdekärnor:

Stenstadens yttre gräns markerar utbredningen av det stadsplaneideal som präglade staden under decennierna omkring sekelskiftet 1900. Den tydliga yttre gränsen, som är särskilt markant just utmed Valhallavägen, är därmed en del av Stockholms karaktäristiska årsringar.

De välbevarade esplanaderna Narvavägen, Strandvägen, Valhallavägen och Karlavägen med Karlaplan är exempel på hur Lindhagenplanens esplanadsystem förverkligades i slutet av 1800-talet.

Villastaden norr om Humlegården byggdes efter 1876 enligt engelskt stadsplanemönster med insprängd grönska och luftig karaktär. Den tidiga bebyggelsen utformades enligt stadsplanens syfte som stora fristående villor indragna från gatan med planterade förgårdar. När planen fullföljdes ökade bebyggelsens skala till högre fristående flerbostadshus.

Gasverket anlades vid Hjorthagen med början 1890. Stadens stolthet över de kommunaltekniska landvinningarna framhövdes genom den uttrycksfulla arkitekturen av Ferdinand Boberg. Gasverket har byggts ut flera gånger under 1900-talet men är inte längre i drift. Gasverket ingår i stadsutvecklingsområdet Norra Djurgårdsstaden och värdefull bebyggelse som ger området karaktär ska bevaras och fyllas med nya funktioner.

Lärkstaden från 1909–1918 är ett tidigt exempel på en terränganpassad, oregelbunden stadsplanstruktur och ett bostadsbyggande av mer exklusiv karaktär. Den småskaliga arkitekturen, mängden tegelhus och de planterade förgårdarna skapar en känsla av idyllisk, engelsk villastad.

Diplomatstaden är ett unikt område som avsattes för utländska beskickningars residens. Det byggdes med stora enfamiljshus runt Engelska kyrkan på 1910- och 1920-talen. Husen är byggda av tegel med ett enhetligt formspråk och en stor omsorg om utformningen. Området som helhetsmiljö har ett stort kulturvärde. Promenadvägen efter stranden är ett viktigt promenadstråk.

Abessinien är ett område i Hjorthagen som berättar om välfärdssamhällets framväxt. Det byggdes 1934–1937 och är ett tidigt exempel på bostadsrättsföreningar för arbetare. Området har en renodlat funktionalistisk stil med rationellt seriebyggda smalhus. Området är välbevarat och har stort kulturvärde.

Gärdesstaden byggdes 1932–1937 på ömse sidor om Tessinparken. Det är en av Sveriges mest kända och helgjutna miljöer från funktionalismens genom-

brottstid. Bebyggelsemiljön kombinerar monumentala drag med 1930-talets öppna och storskaliga former. Området har stora stadsbyggnadshistoriska, arkitekturhistoriska och samhällshistoriska kulturvärden.

Institutionsbältet på Norra Djurgården breder ut sig kring Roslagsvägen och Valhallavägen, från Bergianska trädgården i norr till Svea Artilleri i söder. Det är ett bälte med offentliga institutioner för sjukvård, undervisning, vetenskap, forskning, idrott och försvaret som byggts ut från senare delen av 1800-talet och fram till idag.

Humlegårdens södra delar ägs av staten och härbärgerar Kungliga biblioteket samt vissa andra byggnader och anläggningar. Den bär spår av flera perioders trädgårdskonst med lindar från 1600-talet, slingrande promenadvägar och statyer från 1800-talet och lekanläggningar och serveringar från 1900-talet.

Parklandskapet vid Brunnsvikens ligger inom Kungliga nationalstadsparken och är tillsammans med Hagaparken i Solna särskilt präglad av den gustavianska tidens romantiska parkideal.

Södra Djurgårdens långa tradition som naturpark och folkligt utflyktsmål är unik i Sverige men kan jämföras med liknande parker i Berlin och Wien.

Fornlämningar

Humlegården och kvarteren sydväst om Hedvig Eleonora kyrka ingår i fornlämningsområdet Stockholm 103:1. Inom fornlämningsområdet kan man förvänta sig fynd från medeltid till 1600-tal och här krävs särskilt schakttillstånd enligt kulturminneslagen. I projekt där man gräver djupare än tidigare kan man därför behöva konsultera arkeologisk expertis. Inom Östermalms tätbebyggda område finns ett par kända fornlämningar som Stureparken (nr 120) som användes som kyrkogård från 1670-talet fram till 1866, samt pestgravar vid Historiska museet i kvarteret Krubban. Även Engelska kyrkans kyrkogård är en fornlämning (nr 205).

Stadsdelsområdets stora naturområden hyser många fornlämningar. På Ladugårdsgärdet finns exempelvis skanslämningar, husgrunder, stensättningar, gravar, gravfält, hållristningar etc. På Södra Djurgården finns flera gravfält från brons- och järnåldern och en pestkyrkogård. I Lill-Jansskogen finns en så kallad trefaldighetskälla, och vid Tekniska högskolan finns rester av en älvkvarn. Kring Lappkärrsberget och Frescati finns flera stensättningar och gravhögar från brons- och järnåldern.

Nya perspektiv på kulturmiljön

Stockholm växer vilket medför stora utmaningar för hanteringen av de kulturhistoriska värdena. Kulturmiljöbegreppet har idag utvecklats från att till stor del handla om bevarande av arkitektoniska minnesmärken till att även omfatta sociala, kulturella och ekonomiska aspekter på stadsmiljöns värden. Människors upplevelser av platserns identitet och

sammanhang har därmed fått en större betydelse än tidigare. För Stockholms stad innebär detta att de kulturhistoriska värdena ska fungera som en av flera utgångspunkter när staden växer.

Konst i den offentliga miljön

I Stockholm stads parker, natur och gatumiljöer finns en mängd konstverk från olika tidsepoker. Konsten är ett naturligt inslag i det offentliga rummet, den är identitetsskapande och en viktig del av platsernas kulturhistoriska värde.

Konst började placeras ut i Stockholms centrala delar redan under 1800-talet. År 1885 restes Linnéstatyn i Humlegården som första parkstaty på Östermalm och allt eftersom nya planteringar tillkom i stadens centrala delar smyckades parkerna med konstverk.

Sedan 2008 är det Kulturförvaltningen, genom Stockholm konst, som ansvarar för inköp av offentlig konst i Stockholm. Stockholm konst ansvarar för nybeställningar av offentliga verk till gator, parker, bostadsområden och torg, samt inköp av konst som exempelvis placeras på arbetsplatser, förskolor, skolor och äldreboenden. Den så kallade enprocentsregeln innebär att en (1) procent av byggkostnaderna vid ny-, om- och tillbyggnad i Stockholms stad avsätts för konstnärlig utsmyckning.

Stockholms stadsmuseum ansvarar för förvaltning, underhåll och renovering av den offentliga konsten.

I parkplanens del 2 redovisas samtliga konstverk på parkmark under respektive park.

"Finlandsmonumentet" av Gudrun Eduards (1986),
Finlandsparken

"Staden" av Lars Erik Husberg (1967), Karlavägen

Mål och strategier

Östermalms karaktärsdrag och gröna kulturvärden ska förvaltas. Åtgärder som vidtas ska syfta till att värna och utveckla de kvaliteter och värdefulla natur- och kulturmiljöer som finns i stadsdelsområdet.

Använda landskapets, naturens och parkernas karaktärer som utgångspunkt vid förnyelser

- ▶ Östermalms parker ska ha en utformning som bygger på identitet och karaktär. Att ta tillvara på det som utmärker Östermalms stadsbild och värna Stockholms rika parktradition är en given utgångspunkt.
- ▶ I samband med förnyelser ska en historisk bedömning alltid göras. Hänsyn ska tas till historia, estetik och användning då växter och andra byggnadsmaterial väljs.
- ▶ Vid etablering av verksamheter i direkt anslutning till parkerna ska en analys av möjlig påverkan på parkmiljön, utblickar, kontakten med omgivningarna och dylikt alltid göras.
- ▶ Inom eller i anslutning till parker som utgör värdekärnor inom riksintresset "Stockholms innerstad med Djurgården" är det särskilt viktigt att noga överväga de val och eventuella tillägg som görs vid parkförnyelser eller vid byggnation och etablering av nya verksamheter.
- ▶ Skyltning och information om parkernas historia ska förbättras och förnyas i samband med upp- rustningar.

Värna och utveckla Östermalms gröna stråk

- ▶ Värna Östermalms karaktäristiska esplanader och utveckla gröna platser i gaturummet.
- ▶ Sambanden mellan Östermalms parker ska stärkas genom att förbättra kopplingarna, minska barriärer och göra nätet av trädplante- rade gator mer finmaskigt.
- ▶ Östermalm är tätbebyggt och samtidigt i en ut- byggnadsfas. Det är därför viktigt att verka för att nya parker och gröna stråk skapas i samband med stadsutvecklingsprojekt.
- ▶ Mindre platsbildningar, fickparker eller andra gröna träffpunkter bör identifieras och utvecklas på Östermalm.
- ▶ Östermalms grönstruktur bestående av bostads- nära natur och grön förgårdsmark ska värnas och utvecklas.

Värna Östermalms gröna stränder och mötet med vattnet

- ▶ De gröna Mälarstränderna, klipporna och kajerna är viktiga delar av Östermalms och Stockholms identitet och ska alltid värnas.
- ▶ Möjligheten att röra sig utmed vattnet är viktig att värna och att utveckla i samband med upp- rustningar eller nybyggnationer.
- ▶ Utblickar mot vatten ska tillvaratas. Stadsbilden och de öppna vattenrummen ska alltid råda över andra intressen.

2 Östermalms gröna vardagsrum

Östermalms parker och gröna miljöer fungerar som gemensamma vardagsrum där man träffas, badar, fikar, tränar och leker. Parkerna är inbjudande och tillåtande demokratiska rum där alla får plats och mängder av olika upplevelser erbjuds.

Östermalms invånare

Den totala folkmängden på Östermalm är 73 522 invånare (december 2016). Sedan 2007 har befolkningen ökat med runt 12 000 personer och enligt stadens prognoser antas invånarantalet öka med ytterligare 12 500 invånare fram till år 2025. I förhållande till staden i övrigt har Östermalm en större andel förvärvsarbetsande unga vuxna (25–30 år) och pensionärer (65 år+) men en mindre andel barn och ungdomar (0–19 år). På sikt väntas antalet barn och äldre öka något. Östermalm är ett av de stadsdelsområden i Stockholm som växer mest. När Norra Djurgårdsstaden med Loudden är fullt utbyggd beräknas stadsdelsområdets befolkning närma sig 100 000 invånare.

Inom Östermalms stadsdelsområde finns fler riktigt små och fler riktigt stora lägenheter än staden i övrigt. Lägenheter med ett rum, med eller utan kök, överväger och utgör drygt 30% av beståndet. Lägenheter med två rum och kök utgör 25% medan tre rum och kök utgör knappt 20 %. Inom Östermalms

stadsdelsområde är man generellt inte trångbodd, här har varje person i genomsnitt ca 46 kvm bostad jämfört med 35,7 kvm för staden i övrigt (källa statistisk årsbok 2017).

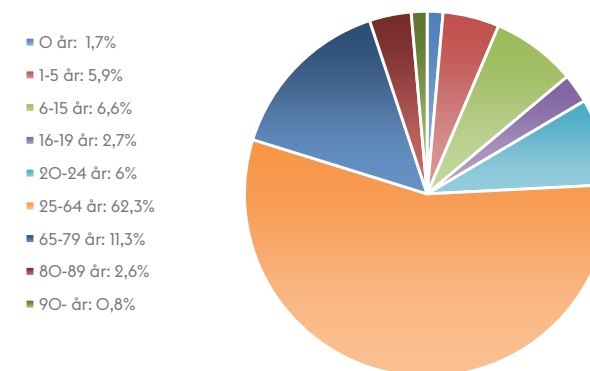
En ständigt ökande befolkning ställer stora krav på offentliga parker och grönstråk inom stadsdelsområdet. Fler barn och unga innebär ökade krav på lekplatser och aktivitetsytor. Med ett stigande antal invånare ökar även slitaget och därmed behovet av skötsel, underhåll och upprustning av stadsdelsområdets parker och grönytor.

Förskolor, skolor och lekplatser

Idag finns 78 förskolor och 19 grundskolor inom Östermalms stadsdelsområde. Det finns 20 offentliga lekplatser, varav tre är bemannade parklekar; Gustav Adolfsparkens, Tessinparkens och Humlegårdens parklekar. De flesta parker på Östermalm fungerar som viktiga resurser för intilliggande förskolor och skolor och på många platser inom stads-

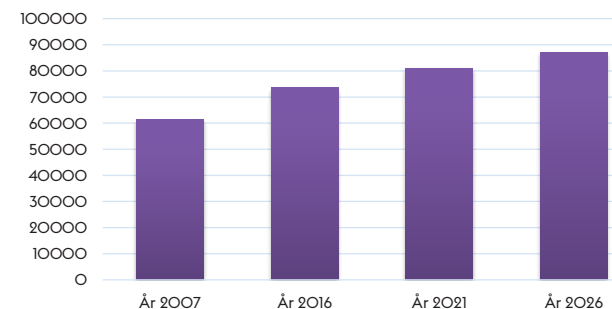
FAKTA

Åldersfördelning Östermalm december 2016

FAKTA

Prognos folkmängd Östermalm 2007 – 2025

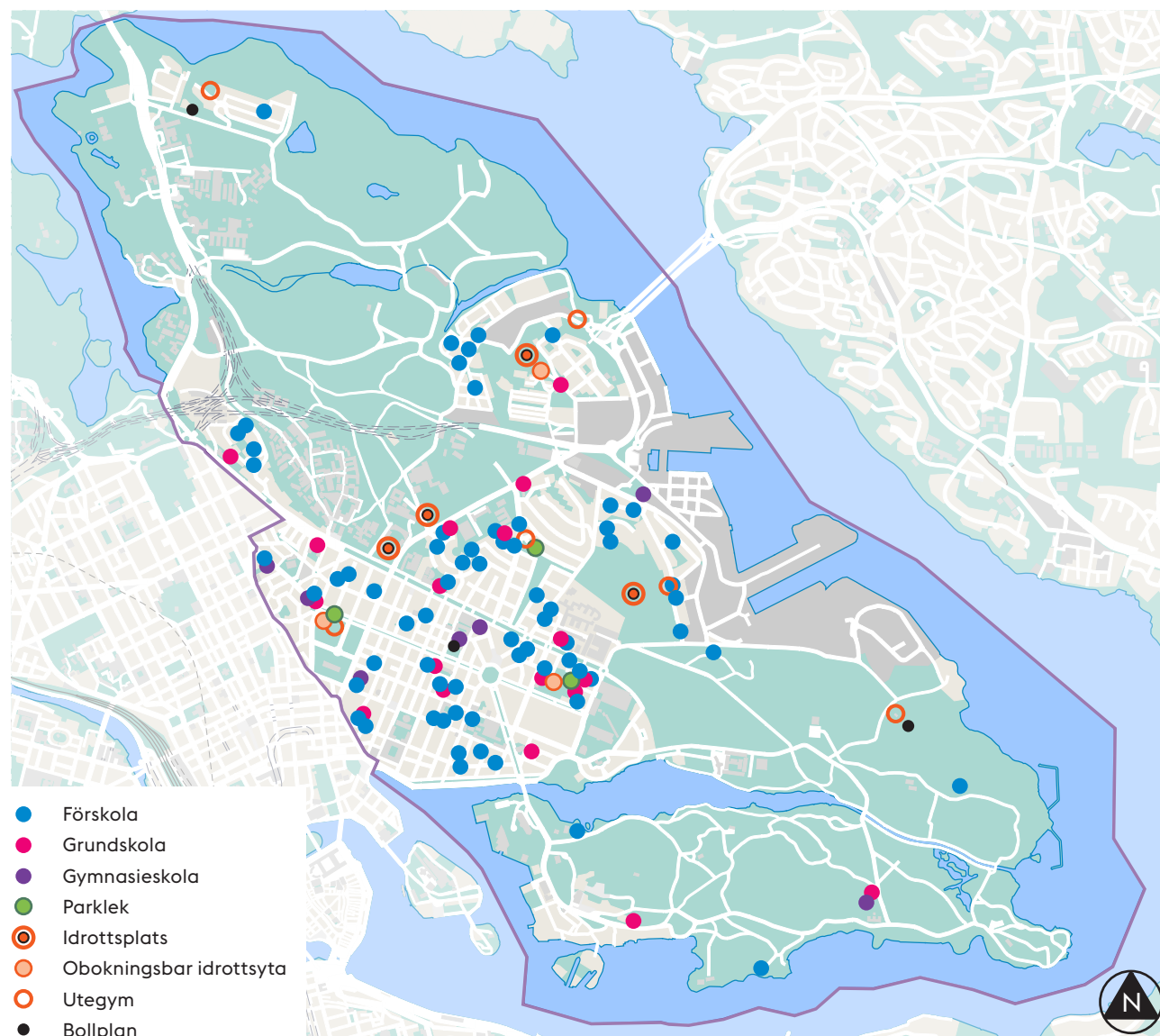
delsområdet finns små möjligheter att anlägga nya förskolegårdar där nya förskolor öppnar eller byggs ut. Därför nyttjas många parker både för daglig utomhusvistelse och som utflyktsmål för förskolegrupper och skolbarn. Parker som används extra flitigt av förskola och skola är Gustav Adolfsparken, Humlegården, Tessinparken, Olaus Petriparken, Ekorrparken och Ruddammsparken.

Idrottsytor

Inom stadsdelsområdet finns tre stora idrottsplatser som i huvudsak används av föreningar och för organiserat bollspel; Stadion har en 11-spelsplan i naturgräs och friidrottsytor av internationell standard. Anläggningen används också som konsertarena. Östermalms idrottsplats har 11-spels och 7-spels fotbollsplaner, ishall, friidrottsytor, bandyplan och en konstfrusen isrundbana. På Hjorthagens IP finns konstgräsplaner för 11-, 7- och 5-spel.

Andra mindre bollplaner finns vid Ekhagens bollplan, Östra Real och Gärdets sportfält. Gärdets sportfält har 3 st 7-spels gräsplaner, rugbyplan, amerikansk fotbollsplan, cricketplan, basketplan och beachvolleybollplaner.

Obokningsbara planer är viktiga för att främja spontan spel och aktivitet. Större ytor och anläggningar för spontanidrott, som inte är bokningsbara, finns i Humlegården, Tessinparken, Gustav Adolfsparken och Hjorthagen. Mindre ytor för spontanidrott finns i anslutning till skolor och större parker. Det finns även fem större utegym i stadsdelsområdet.

Förskolor, skolor, parker och idrottsytor på Östermalm, februari 2018

Parker för alla

Stadens parker är öppna för alla – dygnet runt, året runt. De gröna rummen har en unik roll som demokratisk plats för människor i alla åldrar och med olika social och kulturell bakgrund. Parkerna främjar på så sätt jämlikhet och möten. De bidrar också till folkhälsan. För att Östermalms parker ska fungera som vardagsrum för alla invånare är det viktigt att de rymmer en mångfald av upplevelser och sociala värden. Det är också viktigt att planera så att parkerna kan användas året runt. Parkerna måste erbjuda både rofyllda och lugna platser, utmanande lek, skön blomprakt, festplatser, gröna stråk för motion och promenader med mera.

Många av Östermalms naturområden, parker och stråk används av besökare från andra delar av staden och regionen men även av turister. Särskilt sommartid är parkerna mycket välbesökta, exempelvis Humlegården och Södra Djurgården som lockar besökare från hela staden.

Ökat besöksstryck

Med en ökande befolkning i stadsdelsområdet har trycket på parkmarken ökat. Efterfrågan på aktivitetsytor och ett varierat utbud av funktioner i parkerna har vuxit. Många nya förskolor och skolor som anlagts inom eller i anslutning till parkerna nyttjar parkerna i sin dagliga verksamhet. Dessutom har antalet evenemang i parkerna och förfrågningar om olika slags upplätelser ökat. Allmänhetens vardagliga nyttjande av stadens parker har också utvecklats och förändrats de senaste åren. Detta kan vara en följd av trångboddhet, avsaknad av egen bostadsgård eller ett uttryck för en ny stadskultur.

Tillgänglighet

Stockholms stad hade som målsättning att vara världens mest tillgängliga huvudstad år 2010. Trots målsättningen förekommer brister avseende tillgänglighet i parker och andra offentliga miljöer. Tillgänglighetsanpassningar kräver kontinuerliga arbetsinsatser för att målet ska kunna nås och upprätthållas.

Östermalms stadsdelsområde omfattar både gamla stadsdelar och naturområden och här finns ibland begränsade möjligheter att tillgänglighetsanpassa parkmiljön på grund av utrymmesmässiga, topografiska och/eller kulturhistoriska skäl. Tillgänglighetsanpassning är exempelvis svårt att genomföra där

Tillgängliga promenadstråk bidrar till folkhälsan. Bild från Nobelstranden.

Aktiviteter i parker bidrar till ökad trygghet. Bild från Humlegården.

Karlaplan är med sina högresta träd och generösa damm en attraktiv plats mitt i stenstaden.

terrängen är kuperad och där det förekommer mycket trappor, exempelvis Balders hage och Eriksbergsparken.

Andra tillgänglighetsproblem är enklare att åtgärda, till exempel räckeskompletteringar och kontrastmarkeringar i trappor, komplettering med armstöd på befintliga parksoffor, utplacering av nya tillgängliga soffor, ny belysning eller jämnare markmaterial.

Enligt lagstiftning från 2003 ska hinder i form av brister i lekplatsers utformning eller utrustning avhjälpas. Det kan handla om exempelvis kantstöd, markmaterial eller själva lekutrustningen. En särskild inventering av tillgängligheten på Östermalms lekplatser genomfördes under 2015.

En tillgänglighetsanalys för respektive park redovisas i parkplanens del 2.

Trygghet

Upplevelsen av trygghet är en viktig förutsättning för att stadens invånare ska kunna leva ett allsidigt, jämlikt och jämställt liv och har även stor betydelse för hur människor i staden nyttjar parker och grönområden. Att kunna se vart man ska och veta att man blir sedd ger en känsla av trygghet. God orienterbarhet och uppsikt över viktiga platser och stråk är därför positivt ur trygghetssynpunkt. På samma sätt bidrar målpunkter och aktiviteter i parker till positiva effekter, då det drar till sig många människor och verksamheter. Även områdets skötsel har betydelse för hur trygg man känner sig. Parker och miljöer som ger ett prydligt och omhändertaget intryck upplevs generellt som tryggare.

Upplevd trygghet varierar ofta över dygnet. Exempelvis kan ett skogsparti som dagtid är en välbesökt oas, på natten upplevas mörkt och obehagligt. En god belysning i parker och längs frekvent använda stråk är viktig för den upplevda tryggheten. Parkerna är en av stadens mer variationsrikt belysta miljöer, där stor vikt läggs vid att åstadkomma samspel mellan ljus och skugga och därigenom skapa en bra ljusmiljö, rumslighet och en upplevelse av trygghet.

Staden arbetar kontinuerligt tillsammans med medborgare, polis och intresseorganisationer för att öka tryggheten och göra parkerna mer tillgängliga för alla. För större parker och viktiga stråk finns särskilda belysningsplaner som arbetas fram tillsammans med belysningsexperten.

En trygghetsanalys för respektive park redovisas i parkplanens del 2.

Buller och störningar

Inom stadsdelområdet finns många parker som är kraftigt bullerstörda på grund av hårt trafikerade gator och trafikleder. Det finns behov av att utreda om det är möjligt att minska bullerstörningarna genom att sänka hastighetsregleringarna, se över beläggningar och bullerskydd.

Under senare år har en del tekniska installationer byggts i parkerna, såsom elnätsstationer, ventilationstrummor med mera. Dessa har tagit stora ytor i anspråk och försämrat parkernas upplevelse- och rekreationsvärden.

I parkplanens del 2 analyseras och redovisas bullerstörningar och tekniska installationer för respektive park.

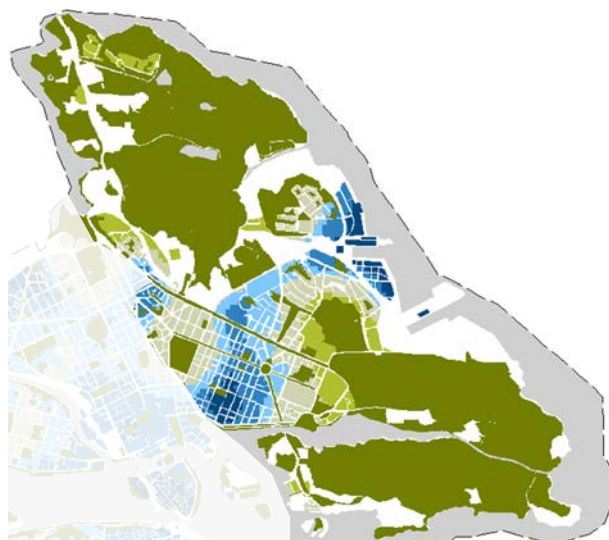
I Humlegården genomförs löpande trygghetsskapande åtgärder avseende exempelvis vegetation och belysning.

Park- och naturtillgång

Östermalm har, genom Kungliga nationalstadsparken på Norra och Södra Djurgården, god tillgång på stora naturområden. Viss brist finns i stenstaden där det kan vara mer än 1000 meter till naturen. Den lokala tillgången på park- och naturmark skiljer sig åt inom stadsdelsområdet. Östermalms täta stenstad har mycket lite parkyta per invånare (tillsammans med delar av Norrmalm och Södermalm minst i Stockholm). Boende i Lappkärrsberget, Ekhagen, Gärdet samt Hjorthagen har däremot god tillgång på parkytor nära bostaden. Av Östermalms totala areal på cirka 1800 hektar är cirka 200 hektar park- och naturmark som förvaltas av stadsdelsnämnden. Av dessa utgör anlagd park cirka en tredjedel och naturmark cirka två tredjedelar. Östermalms bebyggda delar har i genomsnitt 8,6 kvm offentlig grönyta per person.

Kartorna på följande sidor redovisar tillgången på park och natur inom Östermalms stadsdelsområde. Kartutsnittet är hämtade från rapporten *Rekreation inom Stockholm Stad – Analys av park- och naturtillgången i Stockholm*, Spacescape 2015-03-31. Kartan *Parkyta per person* visar parkytetillgången beräknat för varje invånare. Norra Djurgårdsstadens pågående stadsbyggnadsprojekt i Hjorthagen och områdena kring Värtahamnen och Frihamnen innebär att befolkningens mängd på sikt kommer att öka betydligt medan andelen park inte planeras öka i samma takt. Djurgårdens grönområden är en stor tillgång för Östermalms stadsdelsområde och dess invånare, men de kan inte ersätta behovet av bostadsnära parker som alltid måste säkerställas när ny bebyggelse planeras.

Andel parkyta

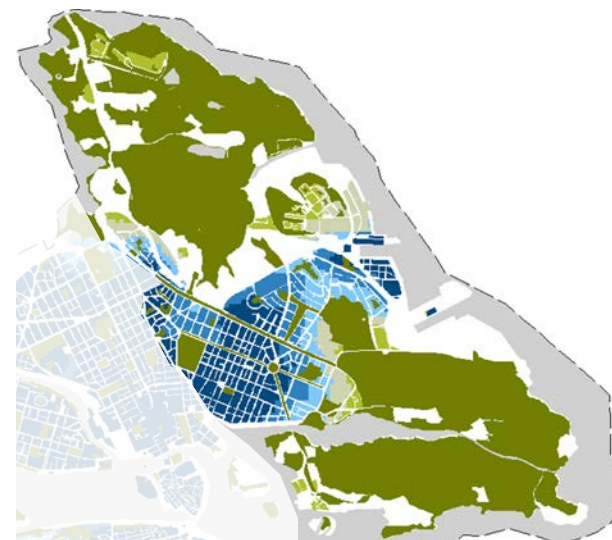

Andel parkyta inom 500 m radie

- Grönyta
- 20- %
- 15-20 %
- 10-15%
- 5-10 %
- 0-5 %

Den största andelen av Östermalms park- och naturmark utgörs av Kungliga nationalstadsparkens stora naturområden på Norra och Södra Djurgården. De mest centrala delarna av stadsdelsområdet (strax norr om Strandvägen) samt de gamla hamnområdena i Värtahamnen har mycket liten andel parkyta inom 500 meter från bostaden.

Parkyta per person

Parkyta per person inom 500 m radie

- Grönyta
- 50- kvm
- 20-50 kvm
- 10-20 kvm
- 5-10 kvm
- 0-5 kvm

Mängden parkyta per person skiljer sig mycket beroende på var man bor i stadsdelsområdet. I den tätbebyggda stenstaden har varje invånare mellan 0 och 5 kvadratmeter parkyta att tillgå inom 500 meter från bostaden. Motsvarande parkyta för Villastaden och Gärdet är 5-10 respektive upp mot 20 kvadratmeter.

Närhet till upplevelsevärden

Parker och offentliga rum innehåller olika upplevelsevärden och kvaliteter som fyller olika behov. Det finns behov av mötesplatser och aktivitetsytor, men också behov av ro och avkoppling.

Stockholms stad har undersökt vilka kvaliteter som stockholmarna värderar mest i det offentliga rummet och tagit fram riktlinjer för avstånd från bostaden till olika typer av upplevelsevärden (*Sociotophandboken 2003:2*). Vissa värden behövs nära medan andra kan finnas på lite större avstånd. Forskning pekar på att ett avstånd på 300 meter kan sägas utgöra en gräns för vardagsrecreation. Längre avstånd har visat på kraftigt minskad användning. För barn och äldre ligger siffran något lägre; cirka 200 meter utan att behöva korsa trafikerade gator. Detta innebär ungefär sex till sju minuters promenad.

Kartorna visar närheten till utvalda upplevelsevärden inom Östermalms stadsdelsområde där blå områden utgör bristområden. Viktigt att påpeka är att analyserna endast pekar ut brist utifrån avstånd till ett visst värde. Antalet människor som kan antas nyttja varje plats bedöms inte.

Upplevelsevärden för respektive park redovisas i parkplanens del 2.

Kriterier för god park- och naturtillgång

Inom 200 meter

- grön oas
- lek (naturlek/lekplats)
- promenader
- område med god ljudkvalitet <50 dB
- sitta i solen

Inom 500 meter

- blomprakt
- bollspel/bollek
- parklek
- picknick
- pulkaåkning

Inom 1000 meter

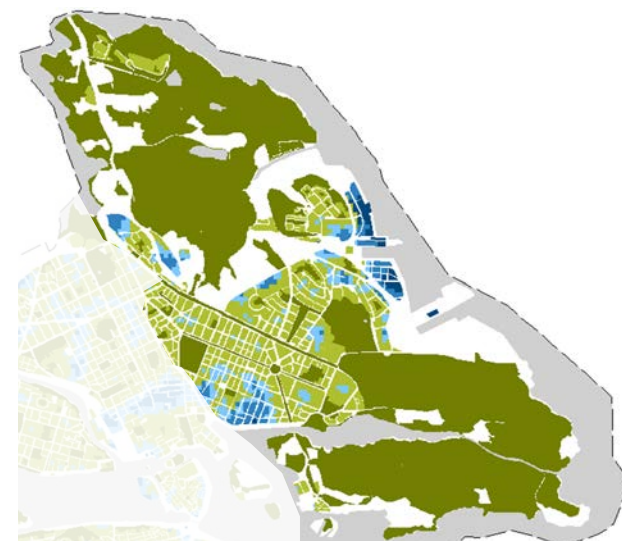
- utomhusbad
- odling
- skridskoåkning
- löpträning
- skogskänsla
- vattenkontakt
- vild natur
- utsikt
- djurhållning

Övriga önskvärda kvaliteter

- ridning
- båtliv
- evenemang
- torghandel
- uteservering
- folkliv
- fiske

Stockholms parkriktlinjer enligt Grönare Stockholm 2016.

Grön oas

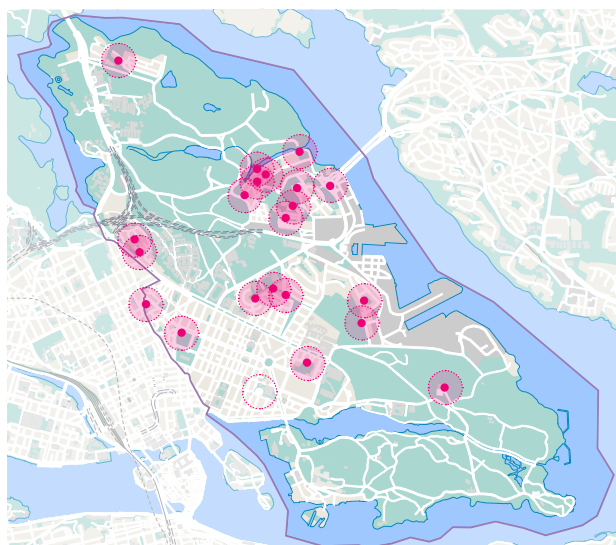
- Grön oas
- 0–200 m
- 200–300 m
- 300–500 m
- 500+ m

Flertalet av stadsdelsområdets invånare har nära till en grön plats, t ex en park eller ett naturområde. I de mest centrala delarna av stenstaden samt i de tidigare hamnområdena i södra Värtahamnen råder brist på gröna oaser.

Stureparken

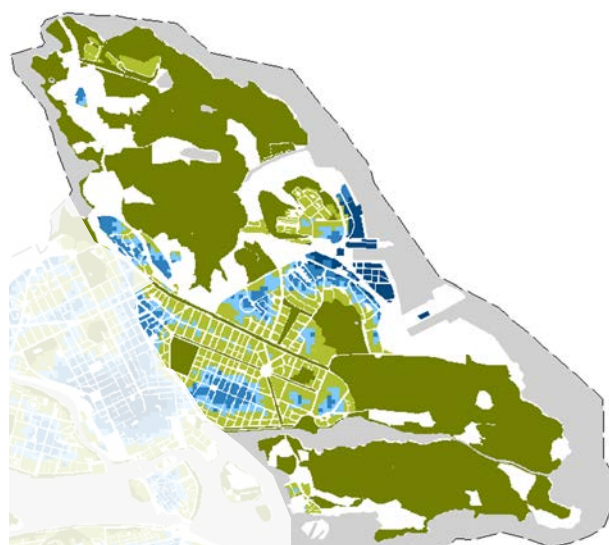
Lekplats

- Lekplats
- 0–200 m
- Planerad

Tillgången på lekplatser är förhållandevis liten i den tätbebyggda stenstaden. Delar av stadsdelsområdet har en lekmiljö inom ca 200 meter från bostaden, men inom cirka en tredjedel av tätbebyggt område råder stor brist.

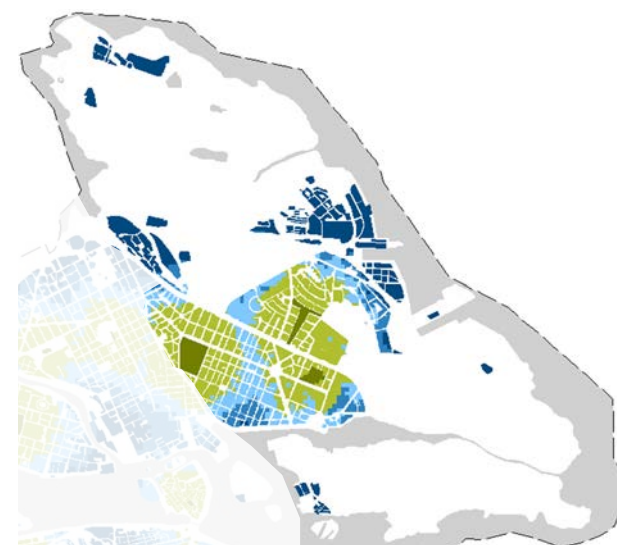
Promenader

- Promenader
- 0–200 m
- 200–300 m
- 300–500 m
- 500– m

Stadsdelsområdet har, med sina många esplanader och stora parker, god tillgång på gröna promenadstråk. Stenstaden mellan Humlegården och Narvavägen, området vid Stadion liksom hamnområdena har brist på offentliga gröna promenadstråk.

Parklek

- Parklek
- 0–500 m
- 500–750 m
- 750–1000 m
- 1000– m

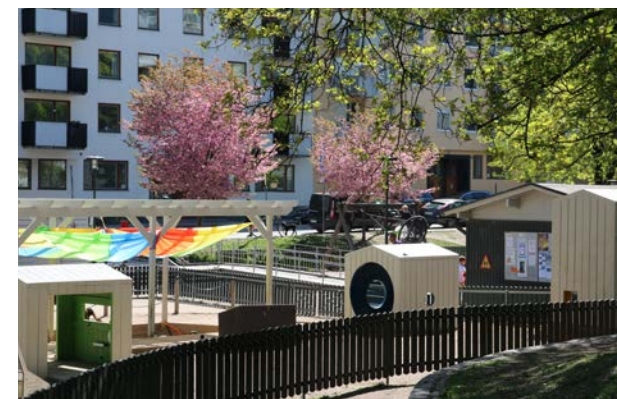
Parklekar finns i Humlegården, Tessinparken och Gustav Adolfsparken. I Hjorthagen, Värtan och Lappkärrsberget finns i dagsläget inga bemannade parklekar. En ny parklek byggs dock just nu i Hjorthagen.

Kaknäsängen och Hunduddsskogen

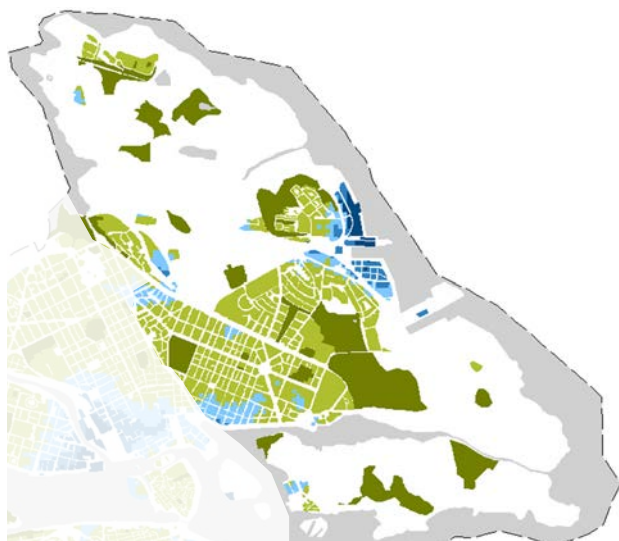

Karlavägen

Gustav Adolfsparken

Bollspel

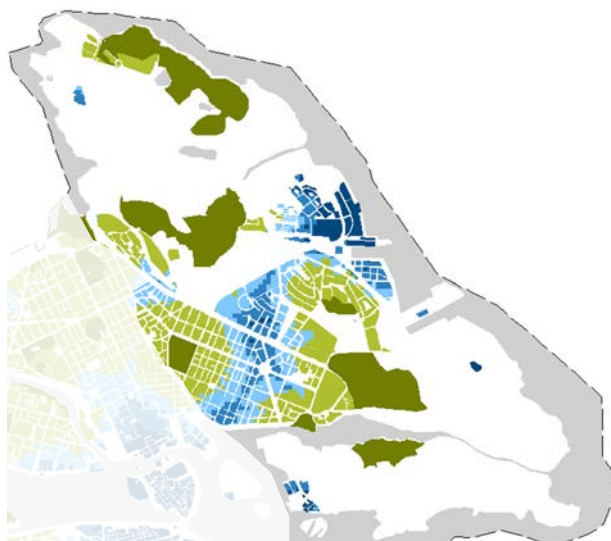
- Bollspel
- 0–500 m
- 500–750 m
- 750–1000 m
- 1000– m

Ytor för bollspel finns på många platser inom stadsdelsområdet, bland annat i Humlegården, Gustav Adolfsparken, Tessinparken, Gärdet, Lappkärrsberget och Hjorthagen.

Humlegården

Pulkaåkning

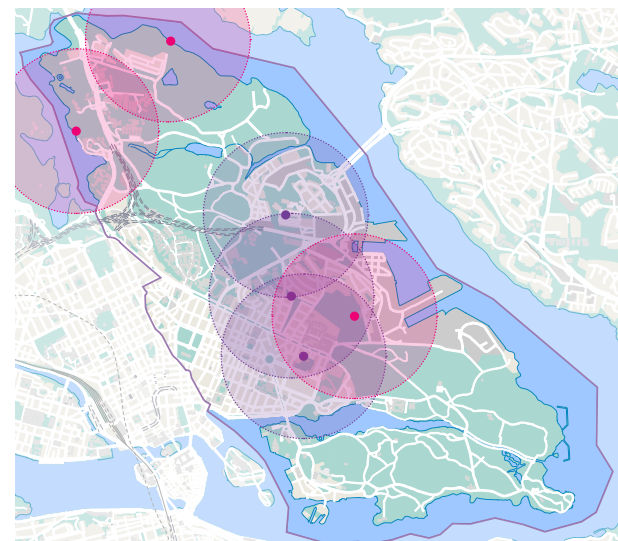
- Pulkaåkning
- 0–500 m
- 500–750 m
- 750–1000 m
- 1000– m

Pulkabackar finns i Humlegården, Nobelparken, Gärdet, Lappkärrsberget och Stubbängen samt på Södra Djurgården.

Humlegården

Utomhusbad/plaskdammar

- Utomhusbad
- 0–1000 m
- Plaskdamm
- 0–1000 m

Stadsdelsområdet erbjuder goda möjlighet till utomhusbad. Officiella badplatser är Ekhagsbadet och Brunnsviksbadet. Plaskdammar finns i Tessinparken, Motalaparken och Gustav Adolfsparken. Nya bryggbad planeras i Hjorthagen.

Tessinparken

Östermalm växer

Inom Östermalms stadsdelsområde pågår ett intensivt stadsutvecklingsarbete. De områden som beskrivs nedan är dels projekt i utrednings-/programskede och dels pågående projekterings- och byggprojekt.

Västra Valhallavägen planeras att utvecklas med en blandad bebyggelse på den norra sidan när trafikens negativa påverkan på luftkvaliteten minskar.

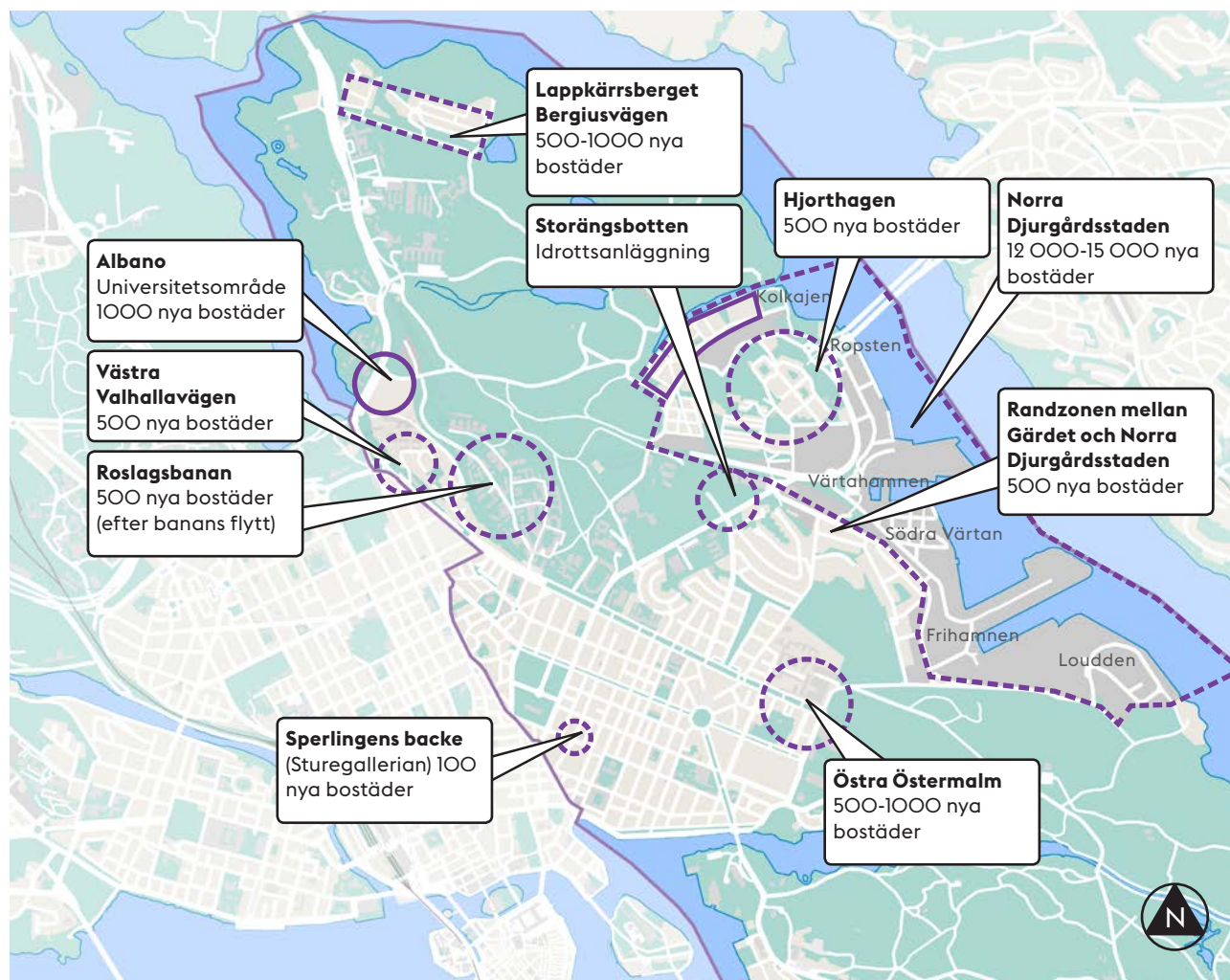
Roslagsbanan planeras att förläggas i tunnel via Odenplan till T-centralen, vilket kommer att frigöra mark för bostäder vid nuvarande Östra station. Projektet är ett resultat av en överenskommelse angående kollektivtrafikbyggande mellan flera kommuner i Stockholmsområdet.

Delar av östra Östermalm planeras i framtiden att omvandlas till en kontinuerlig fortsättning på stenstaden genom komplettering med 500–1000 bostäder.

Hjorthagen planeras kompletteras med nya bostäder inom befintlig stadsstruktur. Även i randzonen mellan Gärdet och Norra Djurgårdsstaden planeras kompletteringar till befintlig bebyggelse.

Storängsbotten planeras utvecklas med anläggningar för verksamheter som stärker områdets profil mot idrott och hälsa.

Albano håller på att utvecklas till Stockholms nya universitetsområde, en nod inom Vetenskapsstaden mellan Hagastaden, Karolinska institutet, Stockholms universitet och Kungliga tekniska högskolan. I Albanoområdet planeras tusen studentbostäder, med beräknad första inflyttning 2019.

Planerade och pågående utbyggnadsprojekt inom Östermalms stadsdelsområde 2018.

- Pågående utbyggnad / färdigbyggd del av Norra Djurgårdsstaden
- Planerad utbyggnad i tidigt skede

Lappkärrsberget och området vid Bergiusvägen kommer att förtätas med studentbostäder. Förtätningen kan genomföras i enlighet med lagskyddet för Kungliga nationalstadsparken, om hänsyn tas till platsens natur- och kulturvärden.

Sperlingens backe (Sturegallerian) är ett pågående planerande där kvarteret avses att utvecklas med nya moderna kontorsarbetsplatser, handel och bostäder.

Norra Djurgårdsstaden

Norra Djurgårdsstaden är ett av Europas mest omfattande stadsutvecklingsområden och sträcker sig över Hjorthagen, Södra Värtan, Frihamnen och Loudden. Inom området pågår utbyggnad och detaljplanering för en tät och blandad stad med en stor mängd nya bostäder och arbetsplatser. Behovet av skolor och förskolor kommer att vara stort. Totalt planeras för minst 12 000 nya bostäder och 35 000 nya arbetsplatser. De första lägenheterna stod klara under 2012 och byggproduktionen förväntas pågå åtminstone till år 2030. Områdets utbyggnad innebär att de tidigare hamn- och industriområden från Husarviken i norr till Loudden i söder omvandlas till tät stadsmiljö. Visionen är en tät stadsdel med utpräglad miljöprofil och god tillgång till parker, vatten och strandpromenader.

I samband med utbyggnaderna kommer nya parker att anläggas. Befintliga parker, som ligger inom eller i exploateringsområdenas närområde, kommer delvis att gestaltas om och anpassas till ett ökat besöksstryck med målsättningen att de ska vara mångfunktionella och långsiktigt hållbara. På sikt

Illustration Bobergsgatan. Bild: Adept/Mandaworks, från Stockholms stad

kommer Östermalms totala areal anlagd park att öka, men samtidigt beräknas också antalet invånare öka med 12 500 personer fram till år 2025.

Kolkajen/Ropsten

Kolkajen ligger utmed Husarviken och Värtan och gränsar till Gasverket, som kommer att utvecklas till ett nav för kultur, upplevelser och stadsdelsservice. Inom Kolkajen planeras för cirka 1600 nya bostäder, två förskolor samt kommersiella ytor, parker, torg, kajer och en vattenarena. De gamla byggnaderna och den gamla kajen där kol lossades kommer att bevaras. I området planeras för utomhusbad i vattenarenan, båthamnar, parkområden, restauranger och caféer. Utbyggnaden i vattnet skapar kanaler och en inre vattenbassäng för olika vattenaktiviteter. Inom Kolkajen planeras två nya parker, Stadsparken och Tjörkajsparken.

Stadsparken sträcker sig från Hjorthagsberget genom industrilandskapet ned till Husarviken och Nationalstadsparken. På dess västra sida ligger det gamla Gasverket och nya bostadskvarter. En förlängning av stråket från Hjorthagen löper längs parkens båda sidor ned till Husarviken och ramar in gräsytor för vistelse av olika slag. Vid det korsande stråket i parkens mitt kommer det att finnas sittmöjligheter, solsoffor och lek för att skapa en attraktiv mötesplats. Den kilformade parken ges ett rymligt intryck genom att den ramas in av smalkroniga spaljerade träd på ömse sidor om den stora gräsytan. Träd skapar rumslighet och fri sikt under kronorna. Gångstråken kantas av perennplanteringar som med sin blomning förhöjer parkkaraktären och gör parken till ett besöksmål från tidig vår till sen höst. I ett soligt läge nära Husarviken planeras för en cafépaviljong som möjliggör umgänge i anslutning till parkmiljön. Norr om Stadsparken leder en bro

Kolkajen, Norra Djurgårdsstaden i stadsdelen Hjorthagen i Stockholm. Bild: Adept/Mandaworks, från Stockholm stad

över till Nationalstadsparken. Öster om bron utmed Husarviken planeras en ny lekplats.

Tjarkajsparken fungerar som ett komplement till Stadsparken genom mer publika funktioner. Parkrummet bjuder in till lek och vistelse i en grönskande oas. I parken blandas lekplats, aktiviteter och gräsytor för vila med sirliga skikt av buskar under ett tak av högre parkträd.

Värtahamnen

Som en del av Norra Djurgårdsstaden ska Värtahamnen utvecklas till en stadsdel med blandade funktioner som kontor, bostäder, kajpromenad, parker, torg, förskolor, handel och service, samordnat med att befintlig färje- och kryssningsverksamhet bevaras. Området bedöms kunna inrymma cirka 2400 bostäder och cirka 10 000 nya arbetsplatser. Värtahamnen omfattar Valparaiso, Värtapiren och Södra Värtan. Inom Södra Värtan planeras en större park, Värtanparken, och en mindre park, Saltparken, samt ett torg. Här planeras också en kajpromenad med träd, sittplatser och planteringar. Värtanparken, som blir den centrala stadsdelsparken ska ge möjlighet till lek och aktivitet. Saltparken planeras som en grön oas med möjlighet till vila och reflektion.

Frihamnen och Loudden

Frihamnen och Loudden befinner sig än så länge i utredningsskede. I Frihamnen planeras för ett modernt stadsområde med innerstadskaraktär och cirka 1700 bostäder, lokaler för kontor och service. Planerad inflyttning är 2029–2032.

Illustration Tjarkajsparken. Bild: Adept/Mandaworks, från Stockholms stad

För Loudden är inriktningen att bygga cirka 4000 bostäder samt kontor, handel, skola, förskolor, idrottsanläggningar, torg och parker. Planerad inflyttning är 2025–2030.

Mål och strategier

Östermalms parker ska bidra till ett rikt och hälsosamt stadsliv och möta den växande befolkningens behov. Tillgången till gröna mötesplatser ska vara god och parkerna ska utformas och skötas så att de tål ett ökat besöksstryck.

För att informera om och skapa intresse för arbetet med den nya parkplanen höll stadsdelsförvaltningen fototävlingen "Parkliv" där bidragen ställdes ut i pop up-parken i Valhallavägens mittstråk sommaren 2017. Bild från utställningen (beskuren). Fotograf: Ebba Selling (tredje pris)

Utveckla parker med höga upplevelsevärden och plats för alla

- ▶ Östermalms parker ska utgöra betydelsefulla mötesplatser för olika slags aktiviteter och rekreation. I parkerna ska årstidsväxlingar kunna följas och naturens ljud och dofter förnimmas.
- ▶ Funktioner och värden ska värnas och utvecklas. Inom ett växande Östermalm är det viktigt att de parker som finns är värdetäta och anpassade för många olika typer av besökare.
- ▶ I Ekhagen, Hjorthagen och på Gärdet finns flera små naturområden inklade mellan husen. Dessa har ett stort rekreativt värde och ska värnas.
- ▶ Trygghet, tillgänglighet och jämställdhet ska vara givna utgångspunkter i utvecklingen av parkerna.
- ▶ Möjligheten att genomföra bullerdämpande åtgärder i utsatta parker ska utredas.
- ▶ Innehållet i parkerna ska anpassas efter deras karaktär. Alla slags aktiviteter kan inte finnas överallt och upplevelsevärden ska renodas i utpekade parker.
- ▶ Tillfälliga evenemang kan berika det offentliga rummet. Evenemang får inte innebära att parken stängs av för allmänheten, pågår under längre tid eller att parkytor förstörs. Parker på Östermalm kan fungera för mindre arrangemang men större tillställningar bör hänvisas till gatu- och torgmiljöer.
- ▶ Flera förskolor och skolor på Östermalm har mycket små gårdar eller saknar gård helt och hållet. Eftersom parkerna redan har ett högt besöksstryck är det viktigt att verka för att nya förskolor och skolor får egna gårdar.

- ▶ Parkerna ska främja folkhälsan, platser och stråk för fysisk aktivitet ska utvecklas. Utpekade promenad- och löpstråk ska vara möjliga att nyttja året runt. Möjligheterna att utöva fler vinteraktiviteter ska utvecklas och förbättras.

Skapa hållbara och tåliga parker

- ▶ Många av Östermalms parker är redan idag intensivt använda med många parkbesökare. Parkerna ska skötas och utvecklas så att de blir långsiktigt hållbara. Detta är en stor utmaning när staden förtätas och parktillgången inte växer i motsvarande grad.
- ▶ God kvalitet och en kostnadseffektiv parkskötsel skapas redan i planeringsskedet. Genom ökat samarbete och kunskapsutbyte mellan verkssamma i alla led, från planerare till parkarbetare, ska en effektiv parkdrift med god kvalitet skapas.
- ▶ Genom parkteknisk utveckling avseende material, bevattning och markupbyggnad ska mer slitagetåliga parker skapas i samband med upp- rustning och nyanläggning.
- ▶ Skötselmetoder för hållbara gräsytor ska vidare- utvecklas.
- ▶ Förutsättningarna för parkdrift förändras i takt med att Östermalm växer. Den totala budget- ramen och fördelningsnyckeln för parkdrift bör därför regelbundet ses över och uppdateras.
- ▶ Analyser av kostnader för skötsel av park och naturmark behöver tas fram och utgöra underlag för stadens budgetarbete för parkdrift.

Ta tillvara allmänhetens stora engagemang

- ▶ Kunskapen om hur parker och grönområden fungerar finns till stor del hos dem som använder platserna ofta. Att hämta in erfarenhet och idéer från närboende och parkbesökare ska fortsatt vara en viktig och naturlig del av arbetet med parkskötsel och parkupprustningar.
- ▶ När nya parkprojekt startar ska metoder för medborgarmedverkan och återkoppling analyseras. Metoder ska anpassas efter projektets och målgruppernas förutsättningar.
- ▶ Upprustningar och andra parksatsningar ska planeras så att omprioriteringar kan göras utifrån inkomna synpunkter och förslag.
- ▶ Medborgarförslag, stadens synpunktshanteringsystem, telefon och e-post ska fortsatt vara viktiga kanaler för att lämna idéer och synpunkter samt göra felanmälningar.
- ▶ Dialogmetoder ska utvecklas för att särskilt passa barn och unga. Barns idéer och perspektiv ska fångas upp vid både planering och förvaltning.
- ▶ Skolor, förskolor, fritidsgårdar och ungdomsråd ska användas som resurser och ingångar till samtal om parkutveckling med barn och unga.
- ▶ Urban odling bidrar till ökad gemenskap och kreativitet samt ökad förståelse för ekologiska processer. Avtal för stadsodling ska skrivas med intresserade föreningar.
- ▶ Avtal kring skötsel och underhåll av en bit parkmark ska vidareutvecklas och skrivas med intresserade föreningar.
- ▶ Idéer från allmänheten om tillfälliga evenemang och andra initiativ som kan berika parkerna ska uppmuntras.

Verka för stärkt samarbete och för strategisk områdesplanering

- ▶ Ett växande Östermalm ställer höga krav på samarbete mellan stadens olika förvaltningar. En strategisk områdesplanering av parker och grönområden krävs så att en god parktillgång kan bibehållas.
- ▶ En betydande del av Östermalms gröna miljöer är gatumark. Samarbetet kring utvecklingen av dessa platser är av största vikt och ska fortsätta att utvecklas.
- ▶ Skol- och förskolegårdar utgör ett komplement till de allmänna lekplatserna. De är viktiga resurser och bör kunna nyttjas av allmänheten när verksamheten är stängd.
- ▶ Bostadsgårdar utgör ett komplement till de allmänna parkerna. Grönskade gårdar är ofta den mest tillgängliga gröna miljön för barn, unga och äldre och viktiga ur ett ekologiskt perspektiv. Vid tillbyggnad och ombyggnad där bostadsgårdar minskar bör en konsekvensanalys göras kring hur det kan komma att påverka kringliggande parkmiljöer.
- ▶ Vid exploatering eller tillbyggnad som ger fler boende i stadsdelsområdet är det viktigt att verka för att kringliggande parker rustas så att dessa miljöer klarar det ökade besöksstrycket.
- ▶ Om parkmark tas i anspråk för annat ändamål ska förlorade gröna kvaliteter och värden kompenseras i närområdet.
- ▶ I samband med att offentliga fastigheter utvecklas bör allmänhetens möjlighet till nyttjande av gårdar eller passager genom fastigheter utredas.

Ett variationsrikt innehåll ger parkerna fler användningsområden. Bild från Eriksbergsparken

3 Östermalms gröna infrastruktur

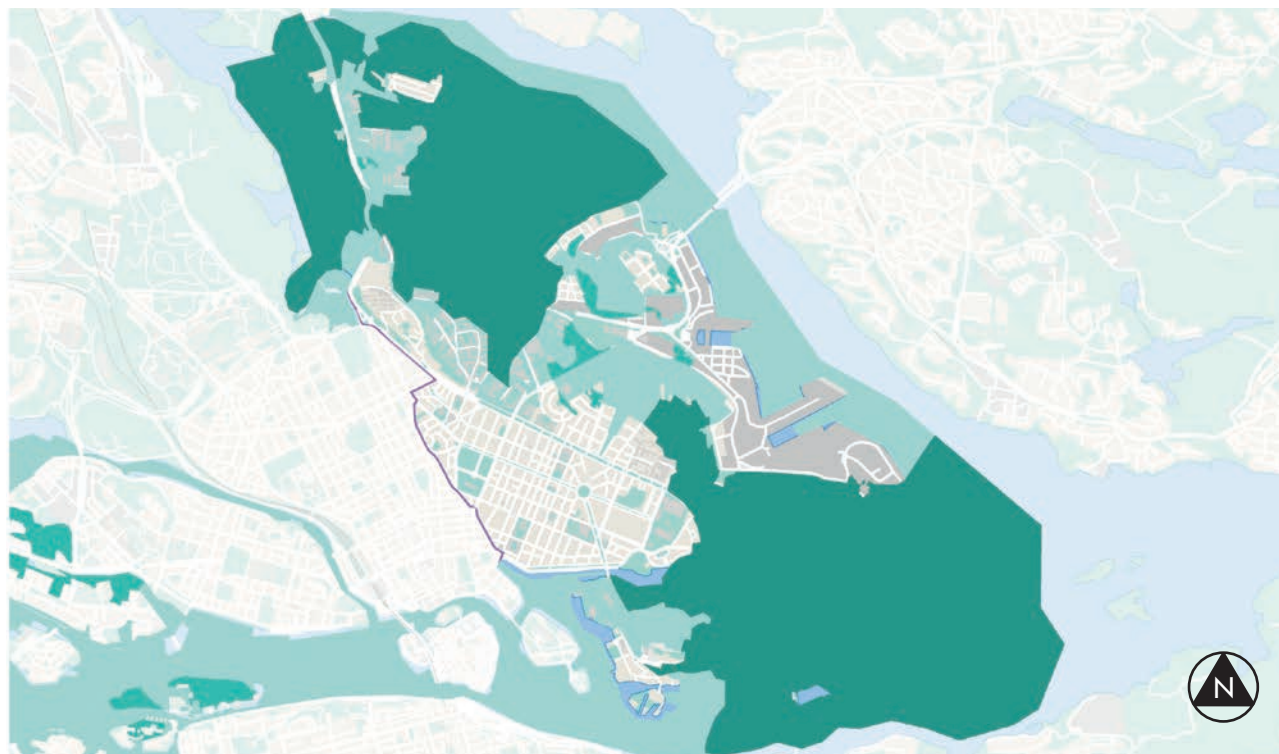
Östermalms gröna infrastruktur omfattar innerstadsparker, esplanader, kaj- och strandpromenader, kyrkogårdar, bostadsgårdar och stora skogs- och naturområden. Alla gröna platser ingår i strukturen och bidrar på olika sätt med livsviktiga tjänster och nyttor i staden.

Ekologiska samband

Östermalms gröna infrastruktur hänger samman med den omgivande regionens grönska. Kungliga nationalstadsparkens grönstruktur på Norra och Södra Djurgården är förbunden med de regionala gröna kilarna Järvakilen, Nacka-Värmdökilen och Tyresökilen. De västra, tätbebyggda delarna av Östermalm har däremot svaga kopplingar till omgivande större grönområden.

Hela Östermalms gröna infrastruktur, till vilken alla gröna områden och all obebyggd mark räknas, har betydelse för det lokala växt- och djurlivet och för invånarnas välbefinnande. Stadsdelsområdets parker, liksom dess naturområden, stränder, kyrkogårdar, gröna gårdar och esplanader ingår alla i ett nätverk som tillsammans bildar en helhet av grönska. För en väl fungerande grön infrastruktur är det viktigt att grönområdena hänger samman och har kontakt med varandra och i ett sådant sammanhang är alla grönytor viktiga, oavsett storlek, funktion och/eller innehåll.

I de östra och norra delarna av Östermalm gränsar bebyggelsen mot stora naturmarksområden. Här

Stockholms gröna infrastruktur. Den gröna infrastrukturen omfattar ytor på både land och vatten. I vissa lägen är därför strandlinjen inte synlig i kartan.
Källa: Stockholms stad

- Kärnområde
- Livsmiljö för skyddsvärda arter
- Spridningszon

finns även inslag av naturmark mellan husen, såväl på kvartersmark som på offentlig mark. Mellan de två ekologiskt särskilt betydelsefulla kärnområdena på Norra och Södra Djurgården finns en viktig spridningszon där bland annat Tessinparken, Olaus Petriparken och Gärdeshöjdens park- och naturstråk ingår.

FAKTA Kärnområde

Område som är tillräckligt stort och sammanhängande för att flera prioriterade arter/artgrupper ska ha förutsättningar att klara hela livscykeln inom området. Kärnområden är viktiga reproduktionsområden och domineras av vissa prioriterade biotoper eller innehåller en mosaik av flera olika naturtyper.

Livsmiljö för skyddsvärda arter

Område med dokumenterad förekomst eller med goda förutsättningar för förekomst av skyddsvärd art enligt ArtArken. Dessa områden är utvalda utifrån en sammantagen analys av respektive arts specifika resursbehov.

Spridningszon

Område där växters och djurs genetiska spridning och andra förflyttningar är möjliga, men som i övrigt inte nödvändigtvis utgör ett optimalt habitat.

Källa: Stockholms unika ekomiljöer

Inom stenstaden saknas naturområden helt. Där ligger parkerna avskilda från varandra och sammanbinds endast till viss del av stadsdelens gröna esplanader och platser i gaturummet.

För att förbättra de ekologiska samband som finns behöver de gröna stråken förstärkas, så att isolerade parker får bättre kontakt med andra gröna ytor och områden. Där samband saknas bör möjligheten att trädplantera gator eller andra hårdgjorda platser undersökas. Ett så finmaskigt grönt nät som möjligt är eftersträfvansvärt och värdefullt för att staden ska bli långsiktigt ekologiskt hållbar. Ekologiska samband kan även förstärkas inom befintliga parker genom komplettering av vegetation och en anpassad parkskötsel som ökar den biologiska mångfalden.

Inom spridningszonen mellan de två kärnområdena på Norra och Södra Djurgården arbetar staden med att förstärka de ekologiska sambanden i och mellan befintliga parker och gröna stråk genom skötsel som gynnar biologisk mångfald samt genom plantering av varierad växtlighet.

När staden växer och förtätas i snabb takt finns risk att den gröna infrastrukturen försämras, exempelvis då parkmark tas i anspråk för exploatering. Därför ska miljöbedömningar och analyser tas fram i tidigt skede av planeringen. För att upprätthålla och stärka den gröna infrastrukturen är det viktigt att ställa krav på redovisning av grönkompensationsåtgärder i varje exploateringsprojekt som påverkar den gröna infrastrukturen.

Odlingsplats i Tessinparkens norra del – exempel på en åtgärd som stärker ekosystemtjänsterna i parken.

Östermalms natur

Biotoper

En biotop eller naturtyp är en typ av område där vissa växt- och djursamhällen trivs och hör hemma. Biotopens specifika egenskaper såsom jordmån, klimat med mera gör att vissa organismer trivs bättre än andra, vilket påverkar vilka djur och växter som lever i området. Stockholms stad har karterat stadens biotoper och av biotopkartan (redovisas ej här) framgår att stadsdelen Östermalm och de bebyggda delarna av Ladugårdsgärdet har relativt få och ensartade biotoper. I hamn- och industriområdena mellan Ropsten och Loudden saknas till stor del grönområden helt medan de norra och östra delarna av stadsdelsområdet med Djurgården har en mycket stor variation av biotoper.

Inom Östermalms stenstad finns i huvudsak parker med klippta gräsmattor och stora träd såsom till exempel Humlegården, Gustav Adolfsparken, Karlavägen och Tessinparken. I Humlegården, Gustav Adolfsparken, Stureparken och Nobelparken finns enstaka bestånd av ädellövträd. Naturmark saknas helt inom de centrala delarna av Östermalm.

I Hjorthagen finns skog i form av hållmarkstallskog och ädellövskog med ekbestånd insprängda bland bebyggelsen. På Norra Djurgården finns Ekhagen med större bestånd av gamla ekar samt ädellövskog. Områdena kring Lappkärrsberget präglas av öppna gräsmarker omgivna av skogsklädda höjder med blandskog och barrskog, men även ädellöv.

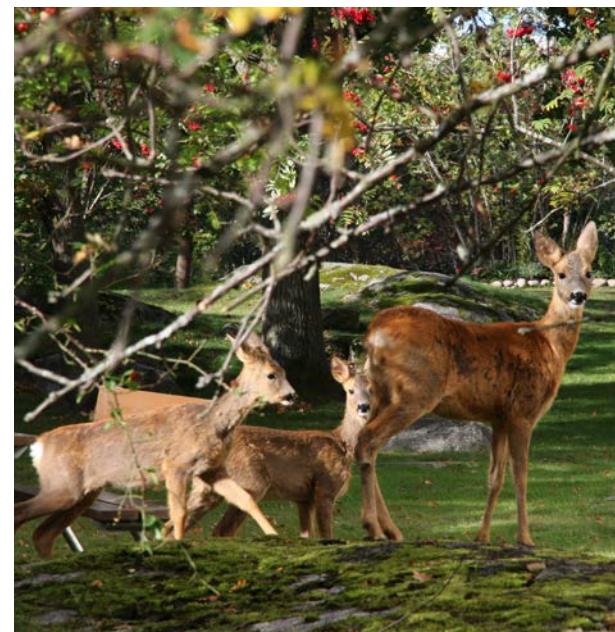
Norra och Södra Djurgården utgör en unik parktillgång med en mycket stor artrikedom mitt i huvudstaden. Här finns ett tvärsnitt av de flesta av Svea-

lands naturtyper: löv- och barrskogar, ängs- och hagmarker, våtmarker, sjöar och vattendrag samt en lång kuststräcka.

Den varierande topografin är en viktig orsak till att det finns många olika naturtyper. Men variationen är också ett resultat av hur människan genom århundradena brukat landskapet. Exempelvis präglades Djurgården under flera hundra år av bete och slåtter, vilket gynnat många arter. Andra delar har fått sin karaktär genom bland annat en omfattande trädplantering. Den stora koncentration av ek och andra ädla lövträd såsom alm, ask, lind och lönn är starkt förknippad med den kungliga jaktparken. Sett ur ett regionalt och nationellt perspektiv är de biologiska värdena på Norra och Södra Djurgården främst knutna till just ek och andra ädla lövträd.

Gröna strandzoner är ekologiskt särskilt betydelsefulla. Bild från Hunduddsskogen.

Östermalm har flera områden med värdefull bostadsnära natur. Bilder från Bergiusstråket och Motalaparken.

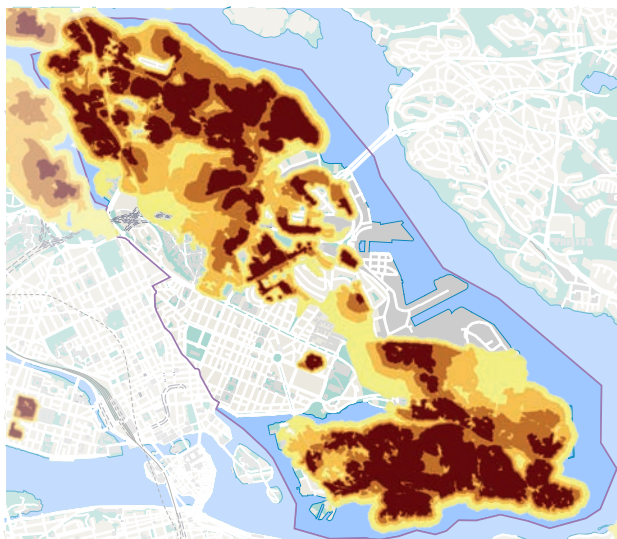
Viktiga naturtyper

Som ett instrument för att visa på de ekologiska värdena och för att möjliggöra en rik biologisk mångfald har Stockholms stad kartlagt kärn- och spridningsområden för tre viktiga artgrupper som representerar värdefulla naturtyper inom staden. Artgrupperna utgörs av eklevande insekter, barrskogsfåglar och groddjur. Strukturen av kärn- och spridningsområden för en artgrupp kallas habitatnätverk och genom att upprätthålla och utveckla funktionerna i habitatnätverken för de tre artgrupperna kan en stor del av den biologiska mångfalden i staden bevaras.

Som framgår av kartorna nedan finns inga utpräglade livsmiljöer för vare sig eklevande insekter, barrskogsfåglar eller groddjur inom stadsdelsområdets tätbebyggda delar. På Norra och Södra Djurgården finns däremot utbredda habitatnätverk för samtliga artgrupper.

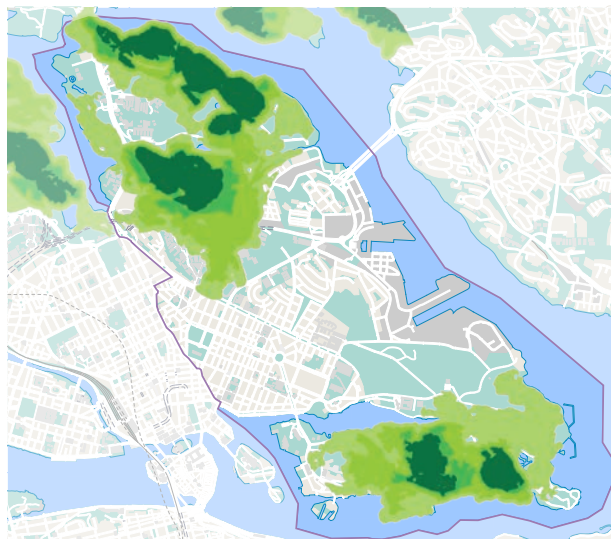
Sammanhängande ekområden återfinns på Norra och Södra Djurgården, i Hjorthagen, Gärdet och Gustav Adolfsparken. Ekbeståndet i Gustav Adolfs-parken har dock svaga samband mot omgivande områden. Viktiga barrskogsområden med samband norrut finns på Norra Djurgården kring Lappkärrs-

berget, Stora Skuggan och Stubbängen. Våtmarksområden med goda spridningsmöjligheter för groddjur finns bland annat i Uggleviken och Laduviken liksom i området runt Brunnsviken med Kräftriket, Frescati, Lappkärrsberget med flera. På Södra Djurgården utgörs den viktigaste våtmarken av Isbladskärret, men även på Skansen och vid Djurgårdsbrunn finns viktiga livsmiljöer för groddjur. I de mer bebyggda och kulturpräglade områdena mellan Norra och Södra Djurgården saknas utpräglade livsmiljöer för såväl barrskogsfåglar som groddjur.

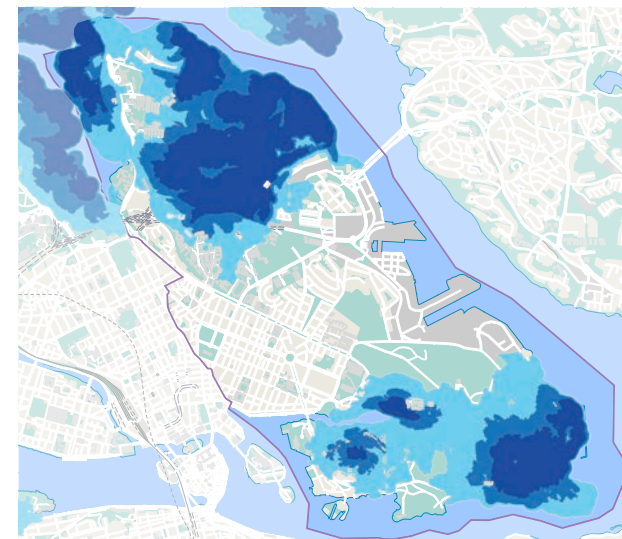
Ekområden – livsmiljö för eklevande insekter

- 200 m spridning
- 500 m spridning
- 1 km spridning
- 2 km spridning

Barrskog – livsmiljö för barrskogsfåglar

- mycket hög tillgänglighet
- hög tillgänglighet
- relativt hög tillgänglighet
- medeltillgänglighet

Våtmarker – livsmiljö för groddjur

- spridning högst trolig
- spridning trolig
- spridning möjlig

Norra och Södra Djurgårdens ekområden

Norra och Södra Djurgården hyser norra Europas största sammanhängande bestånd av jätteekar. Ur naturvårdssynpunkt är dessa ekar av nationell betydelse då de utgör extremt artrika miljöer – över 1000 insektsarter kan leva på en solitär jätteek.

Kungliga nationalstadsparkens bestånd av ek har en lång historisk tradition. De hundra grövsta jätteekarna, med stammar över 200 cm i diameter, tillhör Stockholms äldsta träd och kan vara nästan lika gamla som själva staden. Den äldsta kända eken på Djurgården är Prins Eugens ek på Waldemarsudde vars ålder uppskattas till närmare 800 år. Många av ekarna på Djurgården är annars omkring 400 år gamla.

Anledningen till den stora förekomsten av gamla ekar på Djurgården är att markerna under flera hundra år främst nyttjats för bete till boskap, jakt och senare rekreation. På de flesta andra håll i Sverige högs ekarna ner, eftersom de tog ljus och näring från grödorna på åker och äng. Men på Djurgården kunde ekbeståndet utvecklas relativt fritt under århundradena fram till idag.

Norra och Södra Djurgårdens eksamband är förhållandevis starkt men vid Gärdet har det en markerad midja som utgör en svag länk med möjlighet att förstärkas. Vid Storängsbotten finns många ekar som delvis står inklämda bland bebyggelse. En viss spridning av arter sker över vattnet söderut mot Nacka. I övrigt finns inga tydliga spridningslänkar mot omgivningen då Djurgården omgärdas av vatten och stenstad.

Fristående ek vid Kaknäs ängar.

Stockholms stad arbetar aktivt med åtgärder som syftar till att förstärka eksambanden, exempelvis genom nyplantering av ek i strategiska lägen men även genom flytt av befintliga träd. Inom Norra Djurgårdsstadens parker och grönsåk är ek en särskilt viktig och prioriterad art.

Inom Djurgården sköter Kungliga Djurgårdens förvaltning drygt 200 gamla ekar individuellt på ett sådant sätt att de ska få så långt liv som möjligt. Närmare 300 yngre ekar, så kallade tillväxtekar, sköts i syfte att de ska ta över i takt med att de äldsta ekarna dör.

FAKTA Ekområden

Stockholms stad har inventerat och klassificerat befintliga ekområden utifrån ett antal attribut som håll, mulm (trämjöl), storlek, trädform och vitalitet. Klass I utgör högsta värde.

Klass I Ekhagen, Södra Hjorthagsparken, Finlandsparken

Klass II Södra Hjorthagsparken, Hundudden (norr och söder om båtområdet), Kaknässkogen

Klass III Norra och Södra Hjorthagsparken, Hundudden, Nobelparken, Område vid Troppstigen på Gärdeshöjden

Enstaka naturvårdesekar/hålträd

Djurgårdsbrunnskanalen, Gustav Adolfsparken, Humlegården, Olaus Petriparken, Starrbäckängens parkstråk, Stureparken, Londonparken

FAKTA Djurliv på Östermalm

Större däggdjur kräver i princip helt barriärfria gröna stråk för att trivas och återfinns därför främst på Norra och Södra Djurgården. Rådjur förekommer. Igelkottar finns i mindre utsträckning. Fladdermöss har påträffats. En mångfald av fågelarter gynnas i ett biotoprikt landskap som det på Djurgården eller i områden med gles bebyggelse och naturmark mellan husen som i gamla Hjorthagen. Inne bland bebyggelsen finns duvor och kajor på tak och balkonger, småfåglar (mesar, finkar, starar, sparvar, trastar m.fl.) i täta parkbuskage och gamla lövträd. Även duvhök och berguv kan påträffas.

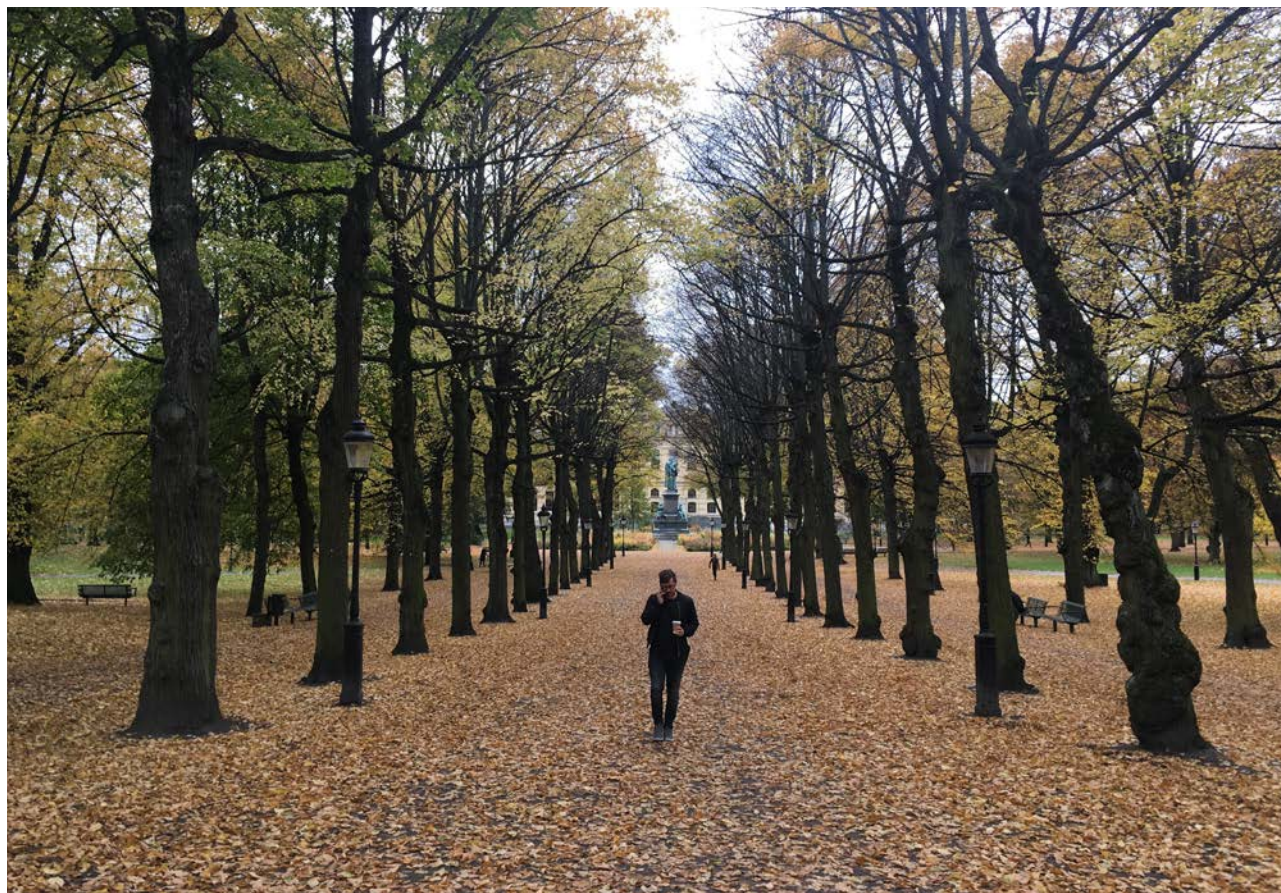
Östermalms park- och gatuträd

Träden utgör en viktig del av stadens grönstruktur och fungerar som livsmiljöer för många växter och djur. De renar luften och genom skugga och transpiration reglerar de temperaturen och bidrar till ett behagligare klimat. Träden kan även ha positiv effekt genom att bryta vinden och rätt träd på rätt plats kan förhindra att vindkorridorer och så kallade blåshål uppstår. Träden är även viktiga identitetsskapare och bidrar till många positiva effekter för människors välbefinnande och hälsa.

Goda markförhållanden är en förutsättning för att träd ska må bra och utveckla stora kronvolymer. Växtbäddar behöver byggas och anpassas efter art och placering. Små träd i dålig kondition har ett mycket litet ekologiskt värde. Möjligheten för ett träd att bidra till biologisk mångfald och ekosystemtjänster ökar med trädens storlek och hälsa. Det är därför av största betydelse att de träd som planteras ges rätt förutsättningar – hellre ett par välmående träd än flera i dåligt skick.

I Östermalms parker och naturmarker finns många gamla och värdefulla träd. Många träd är från förra sekelskiftet och ger en stark karaktär och upplevelse av tidsdjup. För att åstadkomma ett trädbestånd med kontinuitet över tid kan det finnas behov av förnygring där gamla träd behöver ge plats för nya. En förnyelse ska utgå från en professionellt utförd trädinventering, som också ska ligga till grund för upprättande av trädplaner.

Gatuträden är de träd som får utstå störst påfrestningar i en stad. Trädens situation i gaturummet blir allt svårare på grund av stressfaktorer som minskade

Lindallé i Humlegården.

livsrum både ovan och under mark. Inventeringar som staden genomfört visar att många träd mår dåligt och har liten tillväxt. I staden pågår en fortlöpande renovering av växtbäddar för att ge träden bättre tillgång till luft, näring och vatten. I hårdgjorda miljöer byggs så kallade skelettjordar, som har en huvud-

struktur – ett skelett – av sten vilket minskar risken att jorden kompakteras. Hålrummen mellan stenarna ger trädens rötter utrymme att växa under mark. De garanterar också träden och dess rötter tillgång till syre samtidigt som träden kan göra sig av med den koldioxid som de producerar.

Klimatförändringar och sjukdomar

Ett förändrat klimat kan innebära hot mot stadens träd. Ökade vindar bidrar till fler stormfällningar. Ett varmare och torrare klimat med större variationer i nederbörd och på sikt förhöjd vattennivå, kan störa den ekologiska balansen och göra träden mer mottagliga för sjukdomar och parasiter.

Trädarter som idag är drabbade av allvarliga sjukdomar är bland annat hästkastanj, ask och alm. Under senare år har almsjukan orsakat att en stor del av stadens almbestand dött och tagits bort.

I Europa och andra länder förekommer fler sjukdomar och skadedjur som på sikt riskerar att spridas till Sverige. En stor del av våra inhemska arter är redan drabbade utomlands, exempelvis lönn, ek, björk, al och tall.

Idag består innerstadens träd till stor del av lind, lönn och björk. Många planterades runt förra sekelskiftet. Vid nyplantering framöver är det mycket viktigt att tänka på att plantera olika sorters träd. För att undvika att stadens träd drabbas hårt av sjukdomar i framtiden är det viktigt med ett varierat trädbestand både beträffande art och ålder, samt att använda trädarter som också är anpassade till ett varmare klimat.

FAKTA

Trädpolicy för Stockholms stad

- Trädpolicyen gäller för alla träd som förvaltas av staden.
- Stympning, toppkapning eller alltför hård beskärning får inte förekomma.
- Träden ska beskäras på ett sätt som överensstämmer med artens naturliga växtsätt. Ibland förekommer så kallad formbeskärning, men då har träden formats redan från unga år.
- Träd på stadens mark får aldrig fällas eller beskäras utan tillstånd från staden. Olovlig åverkan polisanmäls.
- Vid markarbeten är det av största vikt att träden och dess rötter skyddas väl.

Träd ska beskäras på ett sätt som överensstämmer med artens naturliga växtsätt. Ekträd, Norra Fiskartorpsvägen.

Gammal ask i Hjorthagsparken.

Parkernas ekosystemtjänster

Ekosystemtjänster är de nyttor som grönskan genererar för människan. Östermalms parker och natur med allt från gamla ädellövträd till klippta gräsytor och blomsterplanteringar bidrar med ekosystemtjänster i staden. Vegetationen i parkerna fångar upp och renar dagvatten, förbättrar stadsluften, stödjer pollinering, utgör livsmiljöer för vilda däggdjur, fåglar och insekter samt ger oss sinnliga upplevelser av lövsus, bländdoft och fågelsång med mera.

För att få en tålig grön infrastruktur som kan utföra en mångfald av ekosystemtjänster är det viktigt med en variation av park- och naturtyper. En robust och sammanhängande grön infrastruktur med stor artrikedom tål förändringar och störningar bättre, har större anpassningsförmåga och är mer intressant för stadens invånare.

För att stadens ekosystemtjänster ska fungera krävs en rik biologisk mångfald. Biologisk mångfald innebär att varje art, genetisk variation eller naturtyp har ett egenvärde. Biologisk mångfald är en viktig förutsättning för robusta ekosystem och för ett ekologiskt hållbart samhälle. Med en rik variation av växter, djur och ekosystem bevarar vi även en god livsmiljö för oss människor.

För den biologiska mångfalden har alla gröna ytor ett värde, även de som är mycket små. Särskilt betydelsefullt är att bevara träd som är gamla och ihålliga, företrädesvis ekar, då de i regel utgör livsmiljö för en mängd olika insektsarter. Stränder utgör betydelsefulla ekologiska spridningsvägar och är särskilt viktiga för den biologiska mångfalden.

Illustrationen visar hur stadens grönska ger samhällsvinster. Bild: C/O City (bearbetad)

Stadens urbana värmeö

Forskning har visat att en stadsmiljö med en stor andel hårdgjorda ytor fungerar som en så kallad "urban värmeö" som blir påtagligt varmare än omgivningen. Denna effekt beror på att stadens klimatförhållanden avviker från naturliga markområdets både vad gäller material, energialstrande verksamheter, utsläpp av luftföroreningar, växthusgaser och buffertförmåga.

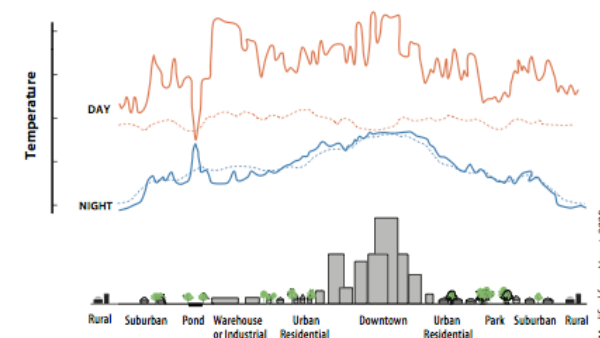
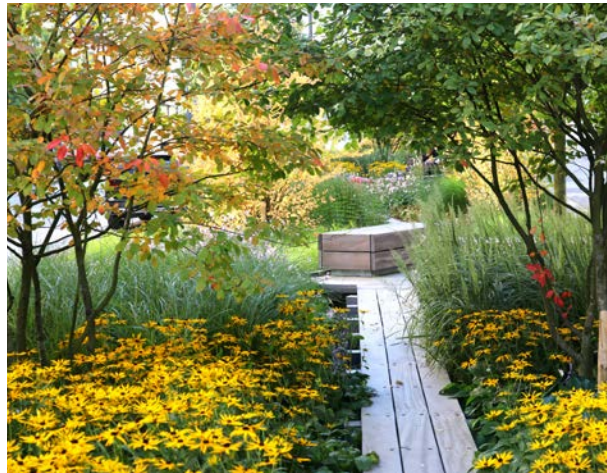

Diagram för en urban värmeö.
Bild: Göteborgs Universitet

Städer har generellt stor andel hårdgjorda ytor med lågt albedovärde, vilket innebär att en liten andel solstrålning reflekteras. Ett traditionellt hustak reflekterar mycket lite av solens strålning och kan bli upp till 50°C varmare än omgivande luft. Stadens byggnader, trafik och människor genererar också spillvärme vilket bidrar till att värma upp miljön. Träd och växter fungerar utjämnande då de tar upp vatten och avger vattenånga, vilket har en kylande effekt. I städer finns också betydligt mindre växtlighet än på landsbygden.

Från ett stort grönområde sträcker sig kyleffekten in i omgivande bebyggelse. Hjorthagsparken.

Växtligheten minskar värmeö-effekten i staden.

Hälsoeffekter och värme

Inom Östermalms stenstad är värmeö-effekten påtaglig. De parker som finns är få och relativt små eller hårdgjorda. Klimatscenarier för Stockholm visar dessutom att klimatförändringarna kan innebära att vi får ett varmare klimat med fler och mer intensiva värmeböljor. Medeltemperaturen beräknas öka med 3-5 °C fram till år 2100. Ett varmare klimat bedöms ha både direkta och indirekta konsekvenser för människors hälsa. Bland utsatta grupper finns gamla, små barn och personer med hjärt-, kärl- och lungsjukdomar samt psykiska sjukdomar.

Det finns flera sätt att minska den urbana värmeö-effekten i staden, exempelvis genom att byta ut hårdgjorda ytor mot ljusare/porösare material som grus och gräs, och att anlägga gröna tak eller ljusa/

reflekterande tak. En mycket effektiv åtgärd är att öka träd- och vegetationstäckningen. Särskilt viktigt är det att skapa skuggplatser och solavskärmning vid skolor/förskolor, äldreboenden, vårdcentraler och omsorgsboenden.

Grönskans kylande effekt

I parker och grönområden skapas svalare oaser som kylvärmer luften. Träd med stora lövverk ger skugga och svalka både för människor, djur och byggnader under sommaren. Växtligheten kylvärmer också ner luften genom evapotranspiration då den avger vattenånga. Parkernas olika typer av grönytor har olika potential att ge positiva effekter på lokalklimatet. Generellt gäller att ju större grön volym desto större kylande effekt. Flerskiktad vegetation har därmed bättre möjlighet än halvöppen och öppen vegetation med ett till två vegetationsskikt.

Kyleffekten från parker och grönområden sträcker sig också in i den omgivande bebyggelsen. Kyleffekten beror på områdets storlek, där stora grönområden är svalare och har större kyleffekt på den omgivande bebyggelsen än små grönområden. Studier har exempelvis visat att stora grönområden med många och stora träd kan vara 4-5 °C svalare än omgivande bebyggelseområden. Man har också sett att kyleffekten från dessa grönområden kan sträcka sig upp till en kilometer in i den omgivande bebyggelsen. Detta kan jämföras med kyleffekten från små grönområden (mindre än 200 m²) som ofta bara är någon grad kallare än sin omgivning och vars kyleffekt endast sträcker sig någon eller några tiotals meter in i bebyggelsen.

Luft, buller och vatten

Stadens hantering av luft, buller och vatten påverkar den gröna infrastrukturen och vilka kvaliteter den kan erbjuda. Idag finns det miljökvalitetsnormer för bland annat utomhusluft och omgivningsbuller. Även hanteringen av dagvatten är en aspekt som påverkar stadens gröna infrastruktur.

Luftkvalitet

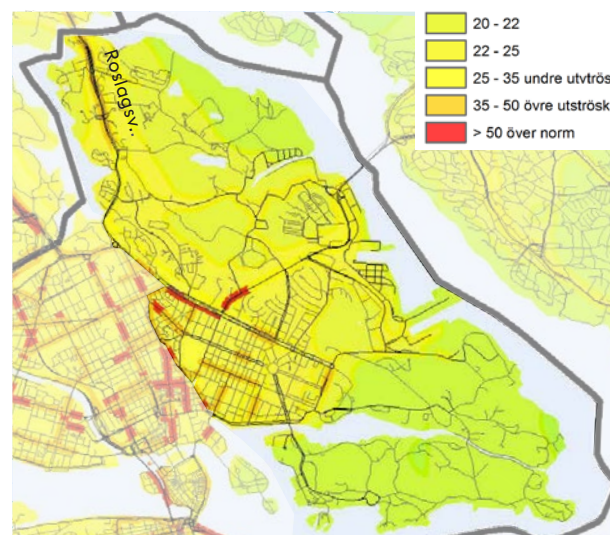
Inom Östermalms stadsdelsområde är luftkvaliteten förhållandevis god jämfört med andra delar av Stockholms innerstad. Det största problemet är höga halter av partiklar och kvävedioxid vid de mest trafikerade vägarna samt inom de mest tätbebyggda områdena. Vissa områden har en luftkvalitet som ligger på gränsen till de svenska miljökvalitetsnormerna och EU:s gränsvärden. Inom stenstaden söder om Valhallavägen ligger halterna av partiklar (PM10) allmänt högt, liksom längs Roslagsvägen och Lidingövägen. Längs Valhallavägens nordvästra del ligger kvävedioxidnivåerna särskilt högt.

Utsläppen kan ge ökade besvär hos personer med astma och andra luftvägssjukdomar. Trafikavgaser kan också påverka hjärt- och kärlsystemet och har betydelse för uppkomst av lungcancer. Barn är särskilt känsliga. Träd och annan vegetation har en förmåga att minska mängden luftföroreningar och bidra till en förbättrad luftkvalitet. Partiklar kan fastna på vegetationsytor och därmed lämna luftrummet och kvävgaser kan tas upp av växterna. Grönska är därför särskilt viktigt att utveckla i anslutning till högt trafikerade vägar och platser där många människor rör sig. Grönskan måste dock placeras på ett sådant sätt att den inte täpper igen och minskar luftutbytet och på så sätt får motsatt effekt.

Buller

Inom Östermalms stadsdelsområde finns många vägar och gator med höga bullernivåer. Flera av de större parkerna ligger i anslutning till hårt trafikerade gator, vissa är dock avgränsade av tätbebyggda kvarter. Humlegården angränsar till Karlavägen som har bullernivåer på över 70 dBA. Även Nobelparken, promenadstråken längs esplanaderna med flera platser påverkas av buller på nivåer över miljökvalitetsnormerna.

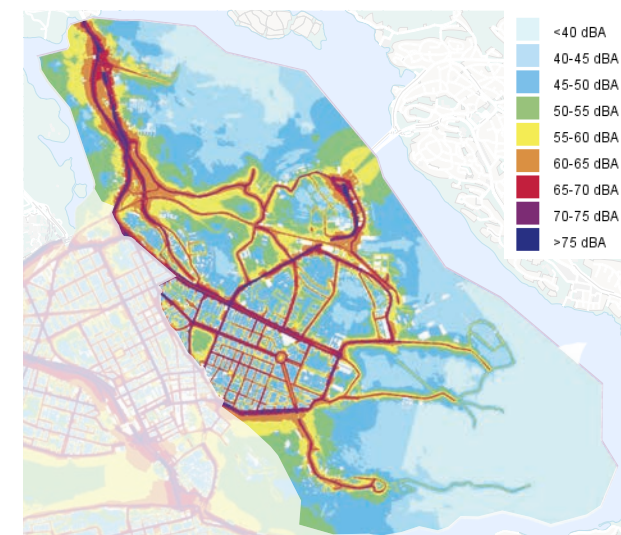
Inom de centrala delarna av Östermalm begränsas bullerutbredningen av bebyggelsens täta struktur. Många innergårdar och parker har därför lägre bullernivåer (50-60 dB(A)), bland annat Gustav

Kartan visar halten partiklar PM10/dygn 2010. PM10 är förenklat massan av partiklar i luften som är mindre än 10 mikrometer (μm) i diameter. Källa: Stockholms stad

Adolfsparken och Eriksbergsparken. Där vägarna passerar områden med en mindre tät struktur, som längs Roslagsvägen och Lidingövägen, sprids bullret längre. Delar av park- och naturmarkerna har där högre bullernivåer, vissa upp mot 70 dB(A). Detta gäller exempelvis Hjorthagsparken.

Buller är ett stort problem och ger upphov till mänskliga och samhällsekonomiska konsekvenser. Resultaten från en stor mängd studier (C/O City 2014, sid. 30) visar att trafikbuller kan orsaka förändringar i de fysiologiska systemen (t ex förhöjt blodtryck), kognitiva brister (t ex försämrad uppmärksamhet och koncentration), sömnstörningar, stressrelaterade symptom och känslomässiga problem.

Kartan visar bullernivåer i dB(A) ekvivalent ljudnivå per dygn. Bullret orsakas av trafik på väg, spår och i luften samt av industrin. Källa: Stockholms stad

Vegetation kan användas som verktyg för att reducera buller. Forskning visar att en grön fasad kan reducera upp till 3 dB(A), ett grönt tak upp till 8 dB(A) och en låg grön barriär upp till 10 dB(A) (C/O City 2014, sid. 30). Dessutom genererar natur och naturlika miljöer ljud som vi upplever som positiva varför de därmed kan reducera negativ upplevelse av buller.

Dagvatten- och skyfallshantering

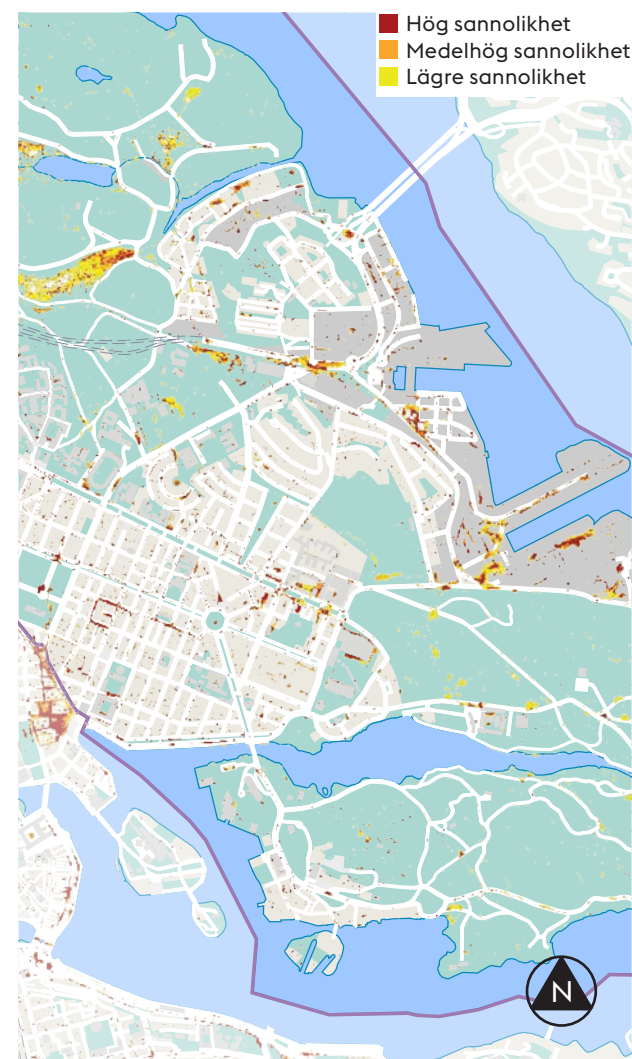
Inom Östermalms tätbebyggda delar är andelen hårdgjorda ytor stor och möjligheten till infiltration av regnvatten begränsad. I delarna som utgörs av naturmark är förutsättningar goda. Vid stora regnmängder kan vattenflödena i hårdgjorda miljöer bli höga vilket i sin tur leder till stor belastning på ledningssystemen. I den täta staden måste fördröjning av dagvatten planeras för att förhindra översvämningar, erosion och att orenat dagvatten kommer ut i sjöar och vattendrag.

Enligt Stockholms stads dagvattenstrategi, som antogs av Kommunfullmäktige 2015, eftersträvas en hållbar dagvattenhantering. Målet är en hållbar dagvattenhantering i Stockholm som långsiktigt ska skapa värden för stadsmiljön och minimera negativ påverkan på naturen och människors hälsa. Hanteringen ska vara fokuserad på enkla och småskaliga lösningar, på såväl allmän mark som på kvartermark. I större skala kan dagvatten med fördel synliggöras och integreras i den byggda allmänna miljön och stärka stadens gröna strukturer.

Med en alltmer intensiv nederbörd till följd av klimatförändringar kommer kraven på utjämning och fördröjning av vattenflöden vid kraftiga regn

att öka. Omhändertagandet av dagvatten kommer att behöva utvecklas från, att i första hand, omfatta konventionella lösningar med brunnar, dagvattenledningar, stenkistor och konstgjorda magasin, till att handla om mångfunktionella lösningar med ett lokalt omhändertagande som ger mervärden i stadsmiljön och stärker ekosystemen. Dagvatten från tak, gårdar och lokalgator kan tas omhand i naturliga system med gröna tak, tillfälliga översvämningssytor i lågpunkter och genom fördröjning i mark och växtlighet. Vid extrema situationer som hundraårsregn och kraftiga skyfall måste dock alla tillgängliga system samverka.

Som en del i Stockholms stads pågående klimatanpassningsarbete har en skyfallsmodellering för staden utförts. Modelleringen visar vilka delar i staden som riskerar att översvämmas vid kraftiga skyfall, så kallade 100-årsregn. Vid skyfall kommer parkerna och andra gröna ytor utgöra betydelsefulla platser dit vatten kan ledas, samlas och infiltreras. Det är därför viktigt att utveckla mångfunktionella lösningar som stärker de rekreativa och sociala värdena i parkerna samtidigt som kapaciteten att omhänderta stora regnmängder ökar. Nya samarbetsformer, tydligare ansvarsfördelning och fördelning av resurser mellan stadens förvaltningar och bolag behöver tas fram för att dessa mål ska kunna uppnås.

Kartan visar sannolikheten för marköversvämning vid 100-årsregn enligt Stockholm Vattens skyfallsmodellering 2015. På flera platser där sannolikheten för översvämning är stor arbetar staden med förebyggande åtgärder. Källa: Stockholms stad

Mål och strategier

På Östermalm ska ett rikt växt- och djurliv värnas. En hållbar grön infrastruktur ska vidareutvecklas för att bidra till stadens klimatanpassning och en mångfald av ekosystemtjänster.

Nyttja parkernas kapacitet för klimatanpassning

- ▶ Genom att stärka den ekologiska infrastrukturen ska stadsdelsområdet anpassas bättre till nya klimatförutsättningar.
- ▶ Investeringar i system för dagvattenhantering i parkerna ska utvecklas för att kunna hantera en ökad nederbörd och en ökad andel kraftiga skyfall.
- ▶ Användningen av dagvatten för bevattning av stadsträd och planteringar ska utvecklas.
- ▶ Stormfällningar av enstaka träd kommer att bli vanligare, som en följd av ökande vindar. Nedtagning av träd i dålig kondition, trädvårdsinsatser och nyplantering av träd är viktigt för att säkerställa återväxt och succession. Trädvårdsplaner ska tas fram.
- ▶ Med ett förändrat klimat ökar andelen växtsjukdomar. En större variation av träd, buskar och blommor ska planteras för att skapa bättre tålighet mot kommande förändringar och nya sjukdomar.
- ▶ Stadsodling stärker ekosystemtjänsterna, genom ökad blomning och pollinering. Möjligheten till urban odling i stadsdelsområdet ska uppmuntras.
- ▶ Genom att planera för mer grönska i anslutning till högttrafikerade trafikleder nyttjas växtlighetens luftrenande egenskaper.
- ▶ Växtlighetens bullerreducerande kapacitet ska användas. Det är viktigt att verka för att mer grönska och bullerdämpande skydd anläggs längs utsatta platser.

Utveckla parkskötseln för en ökad biologisk mångfald

- ▶ Ett förändrat klimat ställer andra och nya krav på både skötsel och investeringar. Parker som är särskilt värdefulla att utveckla för ökad artrikedom och ekologisk skötsel ska identifieras och långsiktiga skötselplaner ska tas fram.
- ▶ Det prydliga innebär ofta hög skötselnivå och liten artvariation. Genom att våga ovårdat och välja ut områden som tillåts vara mer vildvuxna kan den lokala biologiska mångfalden öka.
- ▶ Skötselplaner för restaurering av ekområden och för den bostadsnära naturmarken ska tas fram. Även små gröna ytor nära bebyggelse har stor betydelse för den biologiska mångfalden.

Verka för mer samarbete i syfte att stärka ekologiska samband

- ▶ Alla gröna ytor i stadsdelsområdet har betydelse för den ekologiska infrastrukturen. En strategisk områdesplanering där stadens förvaltningar och andra aktörer samverkar kring en utveckling av de gröna sambanden är angelägen.
- ▶ Nya bostadsområden och byggnader kan också bidra med grönska. Andelen gröna ytor bör ökas på olika sätt, exempelvis genom gröna väggar och tak eller tillskapande av grönska på hårdgjorda platser.

Källor

Alla tiders Stockholm – Riksintressen för kulturmiljövärdet. Stockholmia förlag, 2014

Digitala stadsmuseet;
<http://digitalastadsmuseet.stockholm.se/fotoweb/grid.fwx>

Fornsök, Riksantikvarieämbetet;
<http://www.raa.se/hitta-information/fornsok-fmis/om-fornsok/>

Grönare Stockholm – Riktlinjer för planering, genomförande och förvaltning av stadens parker och naturområden. Stadsledningskontoret Stockholms stad, 2016

Kartunderlag och Sociotopkartan 2015 från dpMap Stockholms stadsdelsförvaltningar;
http://kartor.stockholm.se/bios/applet/bios.jsp?app=dpmap_sdf/

Minne och vision. Per Kallstenius, Bokförlaget Max Ström, 2010

Park- och naturtillgång i Stockholms stad – Analys av stockholmarnas tillgång till parker, naturområden, områden med god ljudkvalitet och idrottsanläggningar. Katarina Borg, red. Stadsbyggnadskontoret Stockholms stad, 2010

Rekreation inom Stockholm Stad – Analys av park- och naturtillgången i Stockholm, Spacescape 2015-03-31.

Parkplan Östermalm, Del 1 och 2. Östermalms stadsdelsförvaltning och Trafikkontoret Stockholms stad, 2008

Promenadstaden – översiktsplan för Stockholm. Stadsbyggnadskontoret Stockholms stad, 2010

Sociotophandboken – Planering av det offentliga uterummet med Stockholmsmarna och sociotopkartan. Alexander Stähle, red. Stadsbyggnadskontoret Stockholms stad, 2003:2

Stockholmskällan;
<http://www.stockholmskallan.se/Jamfor-kartor/>
<http://www.stockholmskallan.se/Kalltyper/Fotografier/>

Stockholm – en historia i kartor och bilder. Helena Friman, Göran Söderström, Bonnier fakta, 2008

Stockholms byggnadsordning – ett förhållningssätt till stadens karaktärsdrag. Stadsbyggnadskontoret Stockholms stad, 1998

Stockholms dataportal;
<http://dataportalen.stockholm.se/dataportalen/>

Stockholms miljöbarometer;
<http://miljobarometern.stockholm.se/>

Stockholms parker – innerstaden. Asker Bertil, 1986

Stockholms Parkprogram – Handlingsprogrammet för utveckling och skötsel av Stockholms parker och natur. Gatu- och fastighetskontoret Stockholms stad, 2006

Stockholms stads miljöprogram 2016–2019. Stadsledningskontoret Stockholms stad, 2016

Stockholms stadsmuseums kulturhistoriska klassificering av bebyggelse;
http://kartor.stockholm.se/bios/dpwebmap/cust_sth/kul/klassificering/DPWebMap.html

Stockholms unika ekomiljöer – förekomst, bevarande och utveckling. Magnus Nilsson, red. Ekologi-gruppen och Exploateringskontoret Stockholms stad, 2007

Trädplan för Stockholm, Policy del 1 och del 2. Gatu- och fastighetskontoret Stockholms stad, 1995

Urbana ekosystemtjänster: Låt naturen göra jobbet. Varis Bokalders och Maria Block, red. C/O City, 2014

Urban värmeö;
<https://www.byggros.com/se/urban-varmeo-urban-heat-island>

Wikipedia;
<https://sv.wikipedia.org/wiki/Portal:Huvudsida>

Översiktsplan för Stockholm. Stadsbyggnadskontoret Stockholms stad, 2018

Historiska kartor och bilder på sid. 22–25

1. Karta över Stockholm, troligen från 1642
Upphov: Okänd
Källa: Kungliga biblioteket/Kart- och bildsektionen/Stockholm 51:30
Kartan är beskuren.
2. 1702 års karta över Stockholm
Upphov: Anders Wijkman Werner von Rosenfeld
Källa: Stockholms stadsarkiv
Bilderna är beskuren.
3. 1733 års karta över Stockholm
Upphov: Petrus Tillaeus
Källa: Stockholms stadsarkiv
Kartan är beskuren.
4. 1805 års karta över Stockholm
Upphov: Carl af Akrel
Källa: Stockholms stadsarkiv
Kartan är beskuren.
5. Porträtt av Claes Albert Lindhagen, år 1913
Fotograf: okänd
Källa: Stockholms stadsarkiv
Bilderna är beskuren.
6. Flygbild från ballong från ca 400 m höjd - Ballon Captive - över Östermalm med Humlegården och Vasastan, från år 1898
Fotograf: Halldin, Oscar (Karl)
Källa: Stockholms stadsmuseum
7. Karlavägen promenadstråket, år 1901
Fotograf: okänd
Källa: Stockholms stadsmuseum
Bilderna är beskuren.
8. Strandvägen västerut, år 1910
Fotograf: okänd
Källa: Stockholms stadsmuseum
Bilderna är beskuren.
9. Stockholms adresskalender, 1913 års karta
Upphov: -
Källa: Stockholms stadsarkiv
Bilderna är beskuren.
10. Livgardet till häst, år 1914
Fotograf: okänd
Källa: Stockholms stadsmuseum
Bilderna är beskuren.
11. Tekniska högskolans gård, år 1920-1930
Fotograf: okänd
Källa: Stockholms stadsmuseum
12. Vy från reklammasten västerut över Stockholmsutställningen 1930.
Fotograf: Cronquist, Gustaf W:son
Källa: Stockholms stadsmuseum
Bilderna är beskuren.
13. Flygfoto över Karlaplan, år 2001
Fotograf: Nils-Åke Siversson
Källa: Spårvägmuseet
Bilderna är beskuren.
14. Stadsplan för Lärkstaden, år 1934
Upphov: Per Olof Hallman
Källa: Stockholms stadsbyggnads kontor
Bilderna är beskuren.
15. Porträtt av Holger Blom
Fotograf: Jan de Meyere
Källa: Stockholms stadsmuseum
16. Karta över Stockholm, år 1938-1940
Upphov: Stockholms stads-ingenjörskontor
Källa: Stockholms stadsarkiv
Kartan är beskuren
17. Parkarbete i Hjorthagen, år 1940-1949
Fotograf: Lennart af Petersens
Källa: Stockholms stadsmuseum
Bilderna är beskuren
18. Utsikt från Kaknästornet över norra Ladugårdsgärdet, år 1967
Fotograf: Ingemar Gram
Källa: Stockholms stadsmuseum
Bilderna är beskuren
19. Husarviksparken, år 2017
Källa: Andersson Jönsson Landskapsarkitekter AB

Stockholms
stad

Östermalms
stadsdelsförvaltning

